

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ANTİK ÇAĞDA HERMONASSA LİMANI: SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül AKKAYA

MAYIS-2018

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ANTİK ÇAĞDA HERMONASSA LİMANI: SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül AKKAYA

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR

MAYIS-2018

TRABZON

ONAY

Betül AKKAYA tarafından hazırlanan Antik Çağda Hermonassa Limanı: Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler adlı bu çalışma 17.10.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/ oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Mehmet COĞ	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM	Üye	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Betül AKKAYA

21.05.2018

ÖNSÖZ

Kolonizasyon kelime anlamı olarak bir ülkenin başka bir ülke üzerinde ekonomik olarak egemenlik kurması anlamına gelmektedir. Koloni ise egemenlik kurulan toprakları ifade etmektedir. Antik çağlardan itibaren kolonizasyon hareketleri devam etmektedir. Greklerin Karadeniz üzerinde gerçekleştirdiği koloni faaliyetleri ışığında ele alınan Hermonassa antik kenti de Kuzey Karadeniz kıyılarında yer alan önemli bir Grek kolonisidir. Bugünkü Kırım sınırları içinde yer almış olan kent aynı zamanda Bosporus Krallığı içerisinde önemli bir merkez olarak var olmuştur. Zaman içerisinde çeşitli değişimler yaşamış ve tarihten payını yeteri kadar almıştır.

Bu çalışma, Hermonassa Limanı'nın siyasi ve ekonomik gelişmelerini el almaktadır. Kent hakkında bilgiler sınırlı olduğu için konuyu bir bütün olarak ele almakta ve hem Grek Kolonizasyon Tarihi hem de Bosporus Krallığı ile ilişkilendirerek kentin konumunu ve tarihini değerlendirmektedir. Böylece var olan sınırlı bilgiyi en iyi şekilde değerlendirip antikçağ kolonizasyon tarihine ışık tutmayı amaçlamıştır.

Bu tez çalışması sırasında elbette teşekkür borçlu olduğum isimler vardır. Öncelikle tez konumun belirlenmesinde ve her aşamasında büyük emeği, desteği ve yardımı bulunan saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR'e, lisans eğitiminden bu yana fikirleri ve desteği için saygıdeğer Dr. Öğt. Üyesi Ali GÜVELOĞLU'na, Latince ve Grekçe çevirilerde yardımını esirgemeyen sayın Hatice Tuğba AKDOĞAR'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca desteği ve yardımı için sevgili dostum Kübra ÇAKAR'a ve İsmail ÇELİK'e teşekkür ediyorum. Bu kişilerden başka üzerimde emeği bulunan birçok hocama, sevgili dostlarıma ve beni bugünlere getiren, her zaman destekleyen aileme de gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Mayıs 2018

Betül AKKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR VE ANTİK KAYNAKLAR.....	VIII
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARADENİZ'DE GREK KOLONİZASYONU	3-13
1.1. Grek Kolonizasyonu Araştırmaları.....	3
1.2. Greklerin Koloni Kurma Nedenleri ve Kolonilerin İşleyişi.....	6
1.3. Grek Kolonizasyonu	9
1.3.1. Karadeniz'de Grek Kolonizasyonu.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANTİK ÇAĞDA HERMONASSA	15-38
2.1. Hermonassa İsmi ve Coğrafyası	15
2.2. Araştırma ve Kazı Tarihi	17
2.3. Siyasi Tarih.....	18
2.3.1. Kolonizasyon Döneminde Hermonassa	20
2.3.2. Spartakid Dönemi'nde Hermonassa	22
2.3.3. Geç Hellenistik Dönemde Hermonassa.....	25
2.3.4. Roma İmparatorluk Döneminde Hermonassa	30
SONUÇ.....	39-42
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	43-48
EKLER.....	49
ÖZGEÇMİŞ.....	59

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, antik çağlardan bu yana var olmuş ve konumunu hem Hellenistik hem de Roma dönemlerinde korumuş olan Hermonassa antik kentinin ekonomik ve siyasi gelişmelerini araştırmaktır. Bu bağlamda özellikle Bosporus siyasi tarihi irdelenmiş ve Grek kolonizasyonuna da ışık tutulmuştur.

Bu amaç doğrultusunda bu tez çalışması, *Antik Çağda Hermonassa Limanı: Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler* adı ile iki ana bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde *Karadeniz'de Grek Kolonizasyonu* başlığı altında Greklerin kolonizasyon faaliyetleri ve özellikle Karadeniz'deki koloni faaliyetleri ele alınmıştır. Ayrıca bu konu üzerine yapılan araştırmalar değerlendirilmiş daha sonra ise Greklerin kolonileri nasıl oluşturdukları ve işlerliği nasıl sağladıkları ve neden koloni kurdukları gibi sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise *Antik Çağda Hermonassa Limanı* başlığı altında Hermonassa antik kentinin adı, coğrafyası, araştırma ve kazı tarihi ile siyasi tarihi değerlendirilmiştir. Siyasi tarih dört alt döneme ayrılmış ve her dönem kendi içerisinde bölgenin bütününde yaşanan siyasi olaylarla birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hermonassa, Grek Kolonizasyonu, Bosporus Krallığı, Karadeniz.

ABSTRACT

The aim of this study is to explore the economic and political developments of the ancient city of Hermonassa, which has existed since antiquity and whose location has been preserved during both the Hellenistic and Roman periods. In this context, Bosphorus political history is examined and also the Greek colonization is shed light.

For this purpose, this thesis study is composed of two main sections named as Hermonassa Port in Ancient Age Political and Economic Developments in Ancient Age. In the first chapter, under the heading of Greek Colonization in the Black Sea, Greek colonization activities and especially colony activities in the Black Sea were discussed. In addition, the researches on this subject were evaluated and then it was tried to answer the questions such as how the Greeks formed the colonies and how they provided the operations and why they established colonies. In the second chapter, the name, geography, history of research and excavation and political history of the ancient city of Hermonassa were evaluated under the heading Hermonassa Harbor in Antiquity. Political history has been divided into four sub-periods and each period has been handled together with the political events that lived in the whole region.

Keywords: Hermonassa, Greek Colonization, Bosphorus Kingdom, Black Sea.

KISALTMALAR LİSTESİ

- Amm. Marc. : Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*
- Ammianus Marcellinus (1978), **Rerum gestarum libri qui supersunt** (in 2 vols), Wolfgang Seyfarth (ed.), Stuttgart-Leipzig: Teubner.
- bkz. : Bakınız.
- Caes. *Bell Alex.* : Caesar, *De Bello Alexandrino*
- Caesar, Gaius Iulius (1955), **Alexandrian, African and Spanish Wars**, with an English translation by A. G. Way, London, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press (Loeb).
- Çev. : Çeviren
- Der. : Derleyen
- Diod. : Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historike*
- Diodorus Siculus (1947), **Diodorus of Sicily**, with an English translation by R. M Geer I-III, London, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press (Loeb).
- dn. : Dipnot
- Ed. : Editör
- Fig.* : Figür
- Haz. : Hazırlayan

- Hdt. : Herodotos, *Historiae*
- Herodotos (2004), **Herodot Tarihi**, (çev. Müntekim Ökmen), 2. Baskı, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Mela, *chorog.* : Pomponius Mela, *De Chorographia*
- Pomponius Mela (2008), **Pomponius Mela's Description of the World**, with an English Translation by R. E. Romer, Michigan: The University of Michigan Press.
- MÖ : Milattan Önce
- MS : Milattan Sonra
- Plin. *nat.* : Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*
- Pilinius, Gaius Secundus (1938-1971), **Pliny Natural History**, with an English translation by H. R. Rackham, W. H. Jones, De E. Eichhoz I-X, London, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press (Loeb).
- Strab. : Strabon, *Geographika*
- Strabo (1917-1932), **The Geography of Strabo**, with an English translation by H. L. Jones I-VIII, London and New York: Harvard University Press (Loeb).
- vd. : Ve devamı
- yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Karadeniz antik çağlardan beri ilgi odağı olmuştur. Bu ilginin en temelinde kuşkusuz bu coğrafyanın sahip olduğu cazip özellikler vardır. Kuzey Karadeniz hububat açısından zengin bir bölgedir. Bunun yanı sıra hem balıkçılık faaliyeti açısından elverişlidir hem de maden yataklarına sahiptir. Şüphesiz elverişli limanlarının varlığı da bu bölgeyi daha cazip hale getirmiştir. Bütün bu sebepler kendi ankarasında ekonomik sıkıntı çeken devletleri, toplulukları ya da kavimleri bu bölgeye yönelmeye mecbur etmiştir. Grekler de kendi ana vatanlarında yaşadığı sıkıntıları çözmek için Karadeniz’de çok sayıda koloniler kurmuştur. Kurulan bu kolonilerden bir tanesi olan Hermonassa kolonisi de bu tezin asıl odak noktasıdır.

Hermonassa Kuzey Karadeniz’de kurulmuştur. Zamanla bölgede en önemli kolonilerden biri haline gelmiştir. Kolonizasyon döneminden sonra da hem Hellenistik dönemde hem de Roma döneminde önemini korumaya devam etmiştir. Onun bu sürekliliği sahip olduğu coğrafyanın avantajlarında aranabilir. Zaman içerisinde birçok yönetim, devlet ve siyasi otorite görmüş fakat önemini her dönemde korumayı başarmıştır. Şehir hakkında çok fazla bilgi olmaması ve kazı çalışmalarının da yetersiz olması sebebiyle Grek kolonizasyonu ve Bosporus siyasi tarihi irdelenerek şehir hakkında genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bütün bunları tarihsel bir sırayla inceleyen bu çalışma Hermonassa antik kentinin kuruluşunu da bu bağlamda inceleyip genel resmin içerisine oturtmaya çalışmıştır.

Bu önemli antik kenti incelerken bu tezin amaç ve kapsamı doğrultusunda bu çalışma Antikçağ’da Hermonassa Limanı: Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler adı altında iki ana bölümden oluşturulmuş ve alt başlıklara bölünmüştür. *Karadeniz’de Grek Kolonizasyonu* Birinci Bölüm’ün ana başlığını oluşturmaktadır. Bu başlık altında ilk olarak *Grek Kolonizasyonu Araştırmaları* alt başlığı ile Grek kolonizasyonu üzerine yapılan araştırmalar ele alınmış ve daha sonra *Greklere Koloni Kurma Nedenleri ve Kolonilerin İşleyişi* alt başlığı ile de Greklerin neden koloni kurdukları ve bu kolonileri nasıl sistemleştirdikleri incelenmiştir. Greklerin çok çeşitli koloni kurma sebepleri vardır. İşin ekonomik ve siyasi boyutlarının yanı sıra Karadeniz merakı ya da korkusu da önemli bir husus olarak değinilmesi gereken bir konudur. Antik çağlarda bu kadar korkulan bir denizin nasıl aşılabildiği ve yoğun bir kolonizasyon bölgesi olduğu açıkçası ilgi uyandıran bir konudur. Bu sebeple bu başlık altında tüm bu hususlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Devamında ise *Grek Kolonizasyonu* alt başlığı ile Greklerin kurdukları koloniler anlatılmış ve bu kısım bir alt başlığa

daha ayrılarak *Karadeniz'de Grek Kolonizasyonu* başlığı ile Karadeniz'deki Grek kolonizasyon faaliyetleri ele alınarak Birinci Bölüm tamamlanmıştır.

Antik Çağda Hermonassa İkinci Bölüm'ün ana başlığını oluşturmaktadır. Bu başlık altında ise ilk olarak *Hermonassa'nın İsmi ve Coğrafyası* adı altında bu ismin kökeni ve kaynağı araştırılmıştır. Daha sonra Hermonassa'nın coğrafyası ele alınmıştır. Antik dönemdeki coğrafi isimler ve yerleşim yerleri ve bunların günümüzdeki karşılığı yine antik kaynaklara göre ele alınmıştır. Çünkü bir kentin coğrafyası orada yaşanacak olan siyasi ve ekonomik gelişmeleri doğrudan etkilemektedir. Daha sonra *Araştırma ve Kazı Tarihi* başlığı altında Hermonassa antik kenti için yapılan araştırmalara ve kazılara atıfta bulunmuştur. *Siyasi Tarih* kısmı ise kendi içerisinde dört ana başlığa ayrılarak tek tek her döneme ışık tutmayı amaçlamıştır. Bu başlıklar *Kolonizasyon Döneminde Hermonassa*, *Spartakid Dönemi'nde Hermonassa*, *Hellenistik Dönemde Hermonassa* ve *Roma İmparatorluk Dönemi'nde Hermonassa* olarak sıralanabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARADENİZ'DE GREK KOLONİZASYONU

1.1. Grek Kolonizasyonu Araştırmaları

Grek kolonizasyonu araştırmalarında karşılaşılan en büyük problem kanıt ve kaynak eksikliğidir. Bu sorunun kendisiyle ilgili iki temel özelliği vardır; birincisi birkaç kısmi istisna dışında kaynaklarda önemli bir sömürge kayıtlarının bulunmamasıdır, ikincisi ise kolonize edici öykülerin oluşturulması için elde olan verilerin parçalar halinde günümüze gelmesidir (Braund, 1998: 287). Yazılı kaynaklarla ilgili bir diğer zorluk da eski kaynaklarda bahsedilen yerlerin birçoğunun arkeolojik olarak ortaya çıkarılamamış olmasıdır (Tsetskhladze, 1998: 18). Dolayısıyla kaynaklarda belirtilen bilgilerin arkeolojik olarak desteklenememesi de kanıt sorununun oluşmasına neden olmuştur.

Öncelikle *Arkaik Dönem*'de bir tarih yazım geleneği olmadığı için ya da belirgin bir kayıt tutma alışkanlığının var olmaması araştırmacıları edebîi geleneklere veya sözlü geleneklere yönlendirmiştir. MÖ 5. yüzyıl ve öncesinde Arkaik dünyada egemen olan edebî biçim şiirdir (Braund, 1998: 288). Şiirlerde dönemin ruhu ve olaylarının yansıtıldığı fikri elbette sözlü gelenek içerisinde şiirin önemli bir kaynak olarak görülmesine neden olmuştur. Fakat bu şiirlerin parçalar halinde günümüze ulaşması bilgi boşluğunun oluşmasına sebep olmuştur.

Grek kolonizasyonu hakkındaki bilgi eksikliği uzun süredir araştırmacılar arasında tartışılan bir konu olmuştur. Uzlaşılamayan temel konu ise Karadeniz'deki Grek kolonileşmesinin ne zaman başlamış olduğudur. Buradaki bir diğer önemli sorun da her ne kadar arkeolojik buluntu var olsa da değerlendirme yapmanın güç olmasıdır. Çünkü arkeolojik bir veri beraberinde bir başka soruyu da getirmiş ve tartışmalar derinlik kazanmıştır. Bu konudaki bir diğer karışıklık ise Karadeniz seviyesindeki değişikliklerdir (Tsetskhladze, 1998: 18). Suların alçalıp yükselmesi ile birlikte hem kıyı şeridinde oluşan değişiklikler hem de bazı yerleşim yerlerinin sular altında kalması arkeolojik olarak yine kanıt eksikliğine yol açmıştır (Ryan-Pitman: 2003).¹ Bütün bunlar ise sömürge

¹Antik çağlarda Karadeniz'de deniz seviyesinin yükselmesi su taşkınları hakkında daha fazla bilgi için bkz: Ryan-Pitman: 2003.

kökenleri üzerine çeşitli hikâye ve teorilerin çıkmasına neden olmuştur. Bu tartışmalarla beraber araştırmacılar çeşitli teoriler öne sürdüler. Bu bağlamda R. Carpenter MÖ 680 öncesinde Karadeniz'in denizcilere kapalı olduğunu ve bu tarihten önce bölgede bir Grek kalıntısı olmadığını belirtmiştir (Tsetskhladze, 1994: 111; Koycbala 1978: 103-104). Ortaya sunulan ilk teori MÖ VIII. yüzyıla kadar Karadeniz'in denizcilere kapalı olması ve dolayısıyla bölgede bir kolonizasyon hareketliliğinin mümkün olmadığı yönündeydi. Fakat bu teoriye karşılık B. W. Labaree ve A. J. Graham Greklerin Karadeniz'e açılabilirdikleri teorisini öne sürmüştür (Koycbala 1978: 103-104). Kuzey Karadeniz'deki Grek kolonizasyonu ve Bosporus Krallığı hakkında çalışmalar yapan bir diğer isim olan S. A. Zhebelev de Greklerin kolonizasyon hareketlerinden çok daha önce Karadeniz kıyılarını ziyaret ettiğini ve daha sonra buralarda yerleşimler kurduğunu söylemiştir (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 252).² Bu dönemdeki çalışmalar daha çok eski yazarların anlattıklarını temel almıştır. Dolayısıyla kaynak gösterebilmeleri teorilerini daha güçlü bir hale getirmiş ve sonrası içinde kapsamlı bir araştırma ve inceleme için ön ayak olabilmişlerdir. Bu çalışmalarla birlikte Karadeniz'deki Grek kolonizasyonu konusunda yazarlar hem yazılı hem de tarihi kalıntıları bir araya getirmeye çalışmışlardır (Tsetskhladze, 1994: 111).

Yakın tarihe baktığımızda bu konuyla ilgili özellikle Gocha R. Tsetskhladze ve Arcadia Xenia Koycbala'nın çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu konuyla ilgili kapsamlı çalışmalar yapan her iki yazar da önemli bilgiler vermektedir. Bu tez çalışmasında da sıkça her iki yazarın da eserlerinden yararlanılmıştır.

Kolonizasyon araştırmaların yanı sıra bu konuyla ilişkili olarak dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise kaynak eksikliğinden ötürü ortaya çıkan çeşitli mitler ve hikâyelerdir. Bu bağlamda Karadeniz Bölgesi ve Kolkhis³ Grek kolonizasyonu açısından önemli bir yere sahiptir. Gerek bu bölgelere olan ilgiyi arttırmak gerek de kolonizasyon kökenine ilişkin bazı bilgileri tamamlamak adına çeşitli mitler oluşturulmuştur. Bu mitlerin en önemlisi ise "Argonautlar ve Altın Post Efsanesi"dir" (Emir, 2009: 11-12). Hikâye şu şekildedir:

Çok eski zamanlarda Thessalia'da Athama adlı bir kral ve Nephele isimli bir kraliçe yaşardı. Biri kız biri oğlan iki çocukları vardı. Zamanla Athamas karısından soğodu ve bir başkasıyla evlendi. Nephele de çocuklarını üvey anneden korumak için onları uzaklara gönderme kararı aldı. Ona yardım eden Mercurius, Nephele'ye altın postlu bir koç verdi. O da çocuklarının güvenli bir yere götüreceğine inandığı koça emanet etti ve oğluyla kızını koçun sırtına yerleştirip gönderdi. Koç sırtında iki çocukla göğe yükselip Avrupa ile Asya'yı ayıran boğazı geçerken adı Helle olan kız çocuğu koçun sırtından düşerek sulara gömüldü. Düştüğü yere Hellespontos (bugün ise

²Burada bahsedilen Greklerin ilk önce emporion adı verilen ticaret istasyonları kurması daha sonra ise bu ticaret istasyonlarını kalıcı yerleşimler haline getirmesidir. Daha fazla bilgi için bkz: Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 252.

³Antik çağda güneyinde Armenia, kuzeyinde, Skythia, batısında Karadeniz, doğusunda ise, Iberia ve Albania yer alan bölgedir. Daha fazla bilgi için bkz: Emir, 2009: 11-12.

Dardanelles olarak anılıyor) denildi. Koç ise Colchis krallığına ulaşana kadar görevine devam ederek Karadeniz'in doğu kıyılarına vardı ve Phryxus isimli oğlan çocuğunu sağ salim yere indirdi. O toprakların kralı Aetes ise çocuğu bağrına baştı. Bunun üzerine Phryxus koçu Iupiter'e armağan etti. Aetes'e ise altın postu verdi. Aetes altın postu hiç uyumayan bir ejderin koruduğu kutsal bir bahçeye sakladı. Athamas'ın Thessalia'daki krallığının yakınlarında yine onun akrabaları tarafından yönetilen bir krallık vardı. Kral Aeson hükümdarlık işlerinden sıkılınca oğlu rüştünü ispat edene kadar tahtı kardeşi Pelias'a devretti. Iason büyüüp amcasından tacı talep edince Pelias Colchis krallığında olduğu bilinen altın postu bulup getirmesini istedi. O yıllarda Greklerin deniz yolculuğu hakkında bildikleri tek şey ağaç gövdesi oyulup yapılan küçük tekneler ya da kayıklardı. Iason ise Argus'a elli kişilik bir mürettebatı içine alacak bir gemi yapmasını söyledi. O zamanın ölçülerine göre büyük bir projeydi ve üstelik gerçekleştirildi de. Gemiye yapıcısının adı olan Argo ismi verildi. Kendisine bir grup toplayan Iason gemisiyle yola çıktı. Yol hakkında öğrendikleri bilgilere göre Karadeniz'in girişinde kayalıklardan oluşan iki küçük ada vardı. Ama bu adalar suda yüzyüyor ve bir kabarıp bir alçalırken sık sık birbirlerine de yanaşıyorlar ve aralarına sıkıştırdıkları her şeyi yok ediyorlardı. Bunlara Symplegades ya da Çarpışan Adalar deniliyordu. Argo gemicileri adaların en uygun anında bir kâhinin de tavsiyesine uyarak büyük bir hızla aradan geçmeyi başardılar ve Colchis'e ulaştılar (Bulfinch, 2011: 156-160).⁴

Bu hikâyede göze çarpan en önemli nokta Karadeniz'e ilk yolculuk ve çarpışan kayalardır. Karadeniz'de Avrupa sahilinden 1,5 km, boğazların ağzından ise 14 km uzakta Pymplegades'de denilen Fanari adlı iki ada vardır ve bu adaların eskiden çarpıştığına dair hikâyeler mevcuttur (Işık, 2001: 4). Karadeniz korkusunun bu ve benzeri hikâyelerle yenilmesinin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kıyı şeridinin takip edilerek Karadeniz hakkında bilgi sahibi olunması ve dayanıklı gemilerin inşası ile bu denizin aşılması Karadeniz hakkındaki fikirlerin değişmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler de efsanelere kaynaklık edecek bilgilerin batıya ulaşmasına neden olmuştur (Koçak, 1993: 40). Bir diğer önemli husus ise Karadeniz'in bu hikâyelerde geçmesi o bölgeyi cazip kılma amacına da hizmet eder. Hatta bu hikâyeler zaman içerisinde şekillenerek Grek mitolojisinde ve edebiyatında tanrıların veya kahramanların belirli bir süre bu coğrafyada ikamet ettiği yer olarak simgeleşmiştir (Arslan, 2006: 79). Dolayısıyla MÖ 3. yüzyılda yazıya dökülen bu efsanenin altında, Karadeniz kıyılarının eski Yunanlılar tarafından iskân edilmesi yatmaktadır (Koca, 2016: 281). Bu sefer elbette bir efsanedir fakat felsefi ve tarihsel akıl yürütme olarak tanımladığımız düşünce tarzının gelişmesinden önce Arkaik dünyadaki temel açıklama ve anlayış modu genel olarak efsanelerdir ve büyük bir önem teşkil etmektedirler (Braund, 1998: 289).⁵ Bu mitler Greklerin dünyanın bir ucunda, yeryüzünün bir kenarından öbür kenarındaki varlıklarını anlama ve doğrulama imkânı sunmuştur (Braund, 1998: 289).⁶ Bilindiği üzere mitler

⁴Hikâyenin devamında Altın postu almak için verilen mücadeleler anlatılmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz: Bulfinch, 2011: 156-160.

⁵Efsane, Grek toplumunda bir dizi temel sorun için esnek bir çerçeve önermektedir. En azından denizin fethi, uzun mesafeli seyahat ve yerleşim, yerel insanlarla daha ileri ilişkiler gibi önemli noktalar bir şekilde işlenmiştir. Fakat burada önemli olan Grek tüccarlarının ve yerleşimcilerinin faaliyetlerini kavramlaştırdıklarını nasıl düşünebiliriz? Bu soru, böyle bir kişinin deniz yoluyla uzun mesafeli seyahat eden bir girişiminin ve hatta kısıtlayıcı olan bir yerden çok yeni bir dünyadaki yerleşiminin mantıklı olabileceği gibi bir dizi sorun ve düşünceyi kapsamaktadır. Hatta belki de bu şekilde karakterize edilen ve kahraman olarak görülebilecek bir eylem için kapsamı bulunmayan gelenekleri de güvence altına almıştır. Daha fazla bilgi için bkz: Braund, 1998: 289.

⁶Kuruluş hikâyelerindeki kimlik olgusu Atinalı davada dışarıdan yerleşime değil, tam tersine yerlilere odaklanmıştır. Bununla birlikte herhangi bir toplum için bir yurttaşlık kimliğinin geliştirilmesi, bir köken hikâyesinin oluşturulmasını

toplulukların kendi varlıklarını anlamlandırma yüceltme ya da kendi soylarını bir güce veya mirasa dayatma amacına hizmet etmektedir. Dolayısıyla Grek yerleşimciler ve hatta Helenleşmiş yerliler kentlerinin tarihleri ile hayali bir geçmiş arasında bağ kurmayı yararlı görmüş olabilirler (King, 2008: 4). Böyle bir yaklaşım kendi kuruluş öykülerini efsaneleştirerek atalarına da üstün özellikler ve güçlü bir soy mirası kazandırmıştır.

Argonaut efsanesi Karadeniz'deki en erken Grek yerleşimine de dikkat çekmektedir. Rus araştırmacı V. D. Blavatskii; Ege ve Karadeniz arasındaki bağlantıları çeşitli nesnelere yorumlayarak kurmaya çalışmış ve bu nesnelere varlığının Argonaut efsanesini doğrulamakla birlikte Karadeniz'in batı ve kuzey kıyılarında bir güzergâh kullanımını onayladığını belirtmiştir (Koycbala, 1978: 95).⁷ Bu mit üzerine çeşitli görüşler olsa da temel olarak Karadeniz ve Grekleri bağdaştırma amacına hizmet etmektedir. Arkeolojik olarak kanıt olsun ya da olmasın Argonaut miti geleneksel olarak belki de Karadeniz'e en erken yolculukların bir yansıması olarak görülmüştür (Koycbala, 1978: 97).

1.1. Greklerin Koloni Kurma Nedenleri ve Kolonilerin İşleyişi

Grekler çeşitli amaçlarla çeşitli yerlerde koloniler kurmuşlardır. Gerek ekonomik gerek de siyasi nedenler kolonizasyon döneminin belirleyici unsurları olmuşlardır. En belirleyici neden olarak bütün kolonizasyon nedenlerinin altında ticaret yattığı gibi Grek kolonizasyonunun da temelinde ticaret yatmaktadır. Fakat bunun yanı sıra çok başka nedenler de belirleyici olmuştur. Hammadde ve tarımsal alan ihtiyacının yanı sıra Grek kolonizasyonunun ana sebeplerinden biri de fazla nüfus artışı ve başka bir toprağa olan ihtiyaçtır. Örneğin Miletosluların hinderlandla olan ilişkisini Lydia Devleti kesmiş ve bunun üzerine Miletoslular iç kesimlere açılan yollarda alternatif aramışlardır (Koçak, 1993: 37). Yunanistan'da artan nüfusu besleyecek toprakların olmaması, çiftlik sahiplerinin ve atölyelerin ucuz köle çalıştırmaları sebebiyle işsiz kalan hür nüfusun var olması, siyasi parti ve sosyal sınıf kavgaları nedeniyle ekonomik düzenin bozulması ve gelişen

gerektirirdi. Bu köken hikâyelerinin de inşa edildiği zamana ve bağlama uygun olması gerekiyordu. Aksi takdirde geçerliliği başarıya ulaşamaz. Çünkü politik ideolojiler, dış ittifaklar ve etnik fikirler birer değişken olarak ortaya çıkarlar. Bu durum yerel yurttaşlık tarihlerinin gelişmesinden önce elimizde olan ve hem eski çağlarda hem toplum içinde hem de dışta icat edilmeye devam edecek olan bir geleneğin keşfiydi. Daha fazla bilgi için bkz: Braund, 1998: 289.

⁷Blavatskii'nin yorumladığı nesnelere önemli arkeolojik kanıtlar olsa da Genç Tunç Çağı'ndaki doğrudan Ege bağlantılarını destekleyemez. Bu cisimlerin hiç biri Ege'den doğrudan yapılan bir ithalatın kanıtı değildir. Ayrıca Argonaut efsanesi Miken döneminde temas için bir delil niteliğinde değildir. Birincisi efsanenin Karadeniz'de lokalize edilen unsurlarının tarihlenebilmesine dair çok az temel vardır. İkincisi arkeolojik olarak kesin bir şekilde kanıt ortaya konulmadığı sürece bu tip bilgilere şüphe ile yaklaşılmalıdır ve varlıklarından bahsedilen edebi kaynaklar da çok daha eski tarihtir. Daha fazla bilgi için bkz: Koycbala, 1978: 95.

endüstriyi yaşatmak için ucuz hammadde, köle ve yeni pazarlara olan ihtiyacı kolonizasyon sürecini etkileyen ve geliştiren nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Keleş, 2003: 3-4).⁸

Koloni kurulmasının veya koloni yerleşiminin başlangıcıyla alakalı çeşitli öneriler olduğu gibi bu konuyla alakalı çeşitli sorular da ön plana çıkmıştır. Karadeniz bölgesinde veya başka yerlerde kolonileşme dediğimiz şeyin başlangıcını nasıl hayal edebiliriz, Grek yerleşimi ve koloni arasındaki ilişkiyi nasıl düşünebiliriz gibi sorular örnek olarak verilebilir (Braund, 1998: 288). Fakat burada önemli olan bu sorulara nasıl cevap vereceğimize dir. Kolonizasyon nedenlerinin önemi de tam olarak bu sorularla birlikte açığa çıkmıştır. Kolonizasyon başlangıcını tek bir eylemle sınırlandırmamak ve birçok nedenin var olduğu geniş bir süreci ifade edebilmek konuya daha geniş bir perspektif katacaktır.

Karadeniz kolonileri temel olarak Akdeniz dünyasına mal tedarik etmek için ve ana kentte yaşanan gıda sıkıntısından ötürü kurulmuşlardır (Tsetschladze: 1998: 9). Karadeniz maden, kereste, tahıl, balık ve diğer pek çok ürün bakımından zengindir ve bu yüzden artan Grek nüfusunun hammadde ve besin üretiminin karşılanması açısından büyük öneme sahiptir (Tsetschladze: 2005: 9). Dolayısıyla Karadeniz Grekler için bu cazip olanaklarından ötürü kaçınılmaz bir bölge olmuştur.

Karadeniz’de kurulan kolonilerin temel nedeni olarak düşünülen ticaretin temelini tahıl ihracatının oluşturduğu düşünülmüştür. Tahıl özellikle ana kentteki yiyecek ihtiyacı için özel bir önem arz etmektedir. Gelişen nüfusu beslemek bu ihtiyacın bel kemiğini oluşturmaktadır. Özellikle de Arkaik dönemdeki Karadeniz ticaretinden bahsedildiğinde akıllara gelen tahıl ve maden varlığı bu düşünceleri güçlendirmiştir. Öncelikle tahıl ticareti çok fazla tartışmaya konu olan bir unsur olmuştur. Antik kaynaklarda Greklerin Karadeniz kolonileri vasıtasıyla bölgeden buğday ve diğer kuru tahıl ürünü ithal ettiği belirtilmiştir (Emir, 2011a: 87). Fakat sadece bu bilgilerle kesin bir ticaretin varlığını kabul etmek üzerine tartışılan bir konu olmuştur. Bölgede tahılın varlığı bilirse de Arkaik dönemde Karadeniz ile yapılan tahıl ticaretine dair kesin bir kanıt yoktur (Tsetschladze, 2005: 11-12).

Maden ticareti de özellikle Karadeniz’de koloni kurma sebepleri arasında yer almaktadır. Bölgenin maden zenginliği bu konuda belirleyici bir unsur olmuştur. Özellikle ham madde sağlama

⁸Bütün bunlara ek olarak Mezopotamya’ya giden ticaret yollarının Karadeniz bölgesinden geçmesi Grekler için o bölgeyi daha cazip bir hale getirmiştir. Ayrıca Karadeniz’in bu denli önemli olmasının bir diğer sebebi de büyük bir bölge olması ve zengin metaller, balık, köle, kereste, tahıl ve diğer ürünlerin Grek dünyası için önemli olmasıdır. Çünkü bu ürünler Grek zanaatçilerinin aktivitelerini arttıracak ürünlerdir. Daha fazla bilgi için bkz: Keleş, 2003: 3-4.

istegi ve amaci bu yonelimde fazlasıyla etkili olmuştur. Fakat maden ticareti de tahıl ticareti gibi tartışmaya açık bir konu olmuştur. Karadeniz'in hem tahıl hem de maden açısından bir pazar yeri olabilecek kadar zengin olmadığı dile getirilmiştir. Aynı durum köle ticareti için de geçerlidir. Greklerin bölgede koloniler kurmasıyla birlikte önemli bir gelir kaynağı olan köle ticareti zamanla gelişmiştir. Karadeniz'deki ticaret tekelinin bir diğer unsuru olarak değerlendirilen balıkçılık da koloni kurma sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Emir, 2011a: 90). Balıkçılık ve balık ticareti Karadeniz'in en önemli avantajlarından biridir. Bu sebeple hem yerli halk hem de bu coğrafyada koloniler kuran Grekler yoğun bir şekilde balıkçılıkla uğraşmışlardır. Bu ticari ürünlerin yanı sıra dikkat çeken bir diğer unsur da kereste ticaretidir. Karadeniz Bölgesi kereste açısından çok elverişli bir bölgedir. Kereste ise kullanım alanı çok geniş bir üründür. Gemi yapımı, mobilya, yakacak ve daha birçok alanda ham madde olarak kullanılmaktadır. Örneğin Mithradates Savaşları öncesinde Karadeniz ormanlarından getirilen keresteler gemi inşasında ve silah yapımında kullanılmıştır (Emir, 2014: 196). Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda antik kaynaklarda her biri hakkında bilgi var olsa da modern araştırmacılar bu tip ticaret unsurlarına şüphe ile yaklaşmakta ve kolonizasyonun temel sebebi olmadıklarına inanmaktadırlar (Tsetskhladze: 2005).⁹

Kolonizasyon sebepleri olarak ticaret, nüfus artışı, hammadde arayışı ve yeni bir toprağa olan ihtiyaç gösterilse de Grek kolonizasyonu için böyle bir genellemeye gidilmesi uzmanlar tarafından eleştirilmiş ve her ana şehrin koloni kurmak için farklı ve kendine göre sebepleri olduğu ileri sürülmüştür (Tsetskhladze, 2005: 9-27).¹⁰ Her büyük şehrin dışarıya kolonist yollamasının ayrı ayrı sebepleri olduğu belirtilmiştir (Tsetskhladze, 1994: 124). Koloni kurulan bölgelerin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda mantıklı olabilecek bu yaklaşım aynı zamanda farklı yorumlara da ışık tutabilir. Örneğin evden uzakta yeni dünyalarda kurulan Grek yerleşiminin sadece çaresizlik, kar arayışı veya macera ruhuyla değil aynı zamanda korku ve endişe ortamında yapılması da güzel bir yorum veya öneri olarak sunulabilir (Braund, 1998: 290). Temel sebep her ne olursa olsun Grekler çeşitli amaçlarla bu kolonileri kurmuşlar ve ticari faaliyetler yürütmüşlerdir. Özellikle tahıl ticareti, maden ticareti, kereste ticareti, köle ticareti ve balıkçılık göze çarpan unsurlardan olmuştur.

Gerek kolonilerinin işleyişi de en az koloni kurma nedenleri kadar üzerinde durulması gereken bir konudur. Çeşitli yerlerde kurulan Grek kolonileri zaman içerisinde gelişmiş ve büyümüştür. Bu koloniler anayurt topraklarından çok uzaklarda kurulmuş ve kolonistler bir

⁹ Özellikle Tsetskhladze eserlerinde bu ticaret unsurlarını irdelemiştir. Bkz: Tsetskhladze: 2005.

¹⁰ Karadeniz kolonizasyonunun ana nedenleri arasında güney ve doğuda bulunan madenlere ve kuzeydeki tahıllara olan ilgi gösterilmiştir. Fakat son çalışmalar bu bölgelerin maden açısından düşünülenden daha az zengin olduğunu ve alternatif açıklamalar üretilmesi gerektiğini göstermiştir. Kolonizasyonun tek sebebinin ticaret olması düşüncesi büyük bir genelleme olarak görülmüş ve o dönemdeki yerli halkla olan ilişkilere ve bunun arkeolojik kanıtlarına dikkat çekilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Tsetskhladze, 2005: 9-27.

oikistin¹¹ önderliğinde hareket etmişlerdir (Koçak, 1993: 39). Dolayısıyla bir önder tarafından örgütlenen Grek grupları kendi topraklarından çok uzaklarda yenedünyalarda kendilerine bir yaşam alanı oluşturmak için çeşitli neden ve amaçlarla yola çıkmışlardır. Bu kolonistler anaşehir kültürlerini, politik kurumlarını, dil ve anayasalarını da yanlarında götürmüşlerdir (Emir, 2011a: 81). Böylece gittikleri yeni topraklar da ana topraklarının bir yansıması olarak düşünülebilir. Kolonilere yerleşim ise çeşitli şekillerde olurdu. Başlangıçta kadınlar kolonistlerle beraber gitmez, koloni kurulduktan sonra gelirdi (Tekin, 2014: 76). Bazen de koloniler yerli halk kovulduktan sonra kurulurdu ya da yerli halk köleleştirilirdi (Emir, 2011a: 81). Kolonilerde yurttaşlara kayıtsız şartsız bir otorite uygulanır ve koloni kurucusu da kolonistlerin orada kalmasını sağlamak için tedbirler alırdı (Koçak, 1993: 39). Kolonilerdeki hayatı düzene sokmak veya yerli halk ile yeni gelen nüfusu birbirine adapte etmek de elbette bir anda olmayan, süreç isteyen zorlu bir uğraştır. Bunu sağlamak için de çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Örnek olarak Arkaik dönemde iyi tanınan bir uygulama olan ilk sömürgeciler tarafından yerel yöneticilerin ve seçkin kesimin üyeleriyle yapılan dostlukların güvenliğini sağlamak için lüks objeler hediye edilmesi gösterilebilir (Tsetskhladze, 1998: 12).

Koloni kurulacak bölge de belirli bir önem taşımaktadır. Öncelikle bölgenin koloni amaçlarına hizmet etmesi ön plandadır. Bu sebeple elverişli topraklar göz önünde bulundurulmuştur. Toprak paylaşımı ise kura yöntemiyle kolonistler arasında paylaştırıldığından, bir kolonistin sahip olduğu toprak parçasının adı hisse ya da pay anlamını taşıyan *kleros*¹² olarak isimlendirilmiştir (Tekin, 2014: 76). Bu isimlendirme koloniden farklı olarak değerlendirilmelidir. Koloni içerisindeki bir toprak paylaşımı olarak düşünülebilir. Bu isimlendirme aynı zamanda, *apoikalar*daki Grek yerleşimcilerin, yerel kurumların bir araya gelmesiyle kendilerini yöneten topluluklar halinde örgütlendiğini göstermektedir (Figure, 2008: 436). Tüm bu uygulamalar özünde tek bir amaca hizmet etmektedir. Bu amaç ise kolonilerdeki vatandaşlık kimliğini homojen haline getirmektir. Yani aslında amaç; hem yerlileri hem de yerleşimcileri birbirine adapte edip kimliklerini karıştırmaktır. Bu bağlamda kolonilerdeki eşitlik, kurumların yapısı, etnik kökenlerin kullanımı gibi unsurlar da önemli olmuştur.

1.2. Grek Kolonizasyonu

Grek dünyasında kolonizasyon hareketleri esas olarak “*Büyük Kolonizasyon Dönemi*’nde” (MÖ 750-550) başlamıştır. Bu dönemde Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz’de çeşitli koloniler kurulmuştur. Her ne kadar Eskiçağ literatüründe gerçek kolonizasyon dönemi olarak *Büyük*

¹¹Oikist, sözlük anlamı olarak koloni kent kurucusu olarak tanımlanmaktadır. Greklerin çeşitli yerlerde kurdukları koloni kentlerinde onlara liderlik yapan kişi olarak yorumlayabiliriz. Liddle-Scott, 1996: 545-546.

¹²Grekçe’de *Klerukhai* olarak yazılan bu terim yabancı bir ülkede vatandaşlara toprak tahsisi hisse, arsa payı anlamına gelecek koloniden farklı bir anlam taşımaktadır. Bkz: Liddle-Scott, 1996: 436.

Kolonizasyon Dönemi kabul edilse de Greklerin daha öncesine dayanan bir koloni geçmişleri vardır. Fakat burada bahsedilen kolonizasyon hareketi Roma ya da modern anlamdaki koloni ile bire bir uygunluk göstermez (Tekin, 2014: 70-71).

Grekler kurdukları kolonilere *apoikia*¹³ demişlerdir. Bu terim koloni ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. *Apoikia* yabancı bir ülkede “evden uzakta bir ev” ya da başka bir topluluğun kendi imajıyla yabancı bir toprakta yarattığı bir yerleşim birimi anlamına gelmektedir (Tsetskhladze, 1998: 9). Kolonizasyon ise bir kavmin ya da bir kent halkının tarımsal veya ticari faaliyetlerde bulunmak için kendi sınırları dışında elverişli toprakları yurt edinmesi sürecine verilen isimdir (Tekin, 2014: 70). Dolayısıyla her iki terimde anlam olarak birbiriyle uygunluk içerisindedir. Fakat *apoikia* terimi özellikle *Büyük Kolonizasyon Dönemi* itibarıyla kurulan kolonileri kapsayacak şekilde anlamlandırılmıştır. Bu terimlerle birebir uygunluk içerisinde olmayan Greklerin bu dönemden daha önceki koloni faaliyetleridir. Bu dönemdeki (yani MÖ 9. yüzyıl civarı) Grek kolonileri daha çok ticari amaçlarla kurulan pazar yeri özelliği taşımaktadır. Grekler pazar yeri anlamına gelen bu yerlere *emporion*¹⁴ adını vermişlerdir. Çeşitli ticari ürünler bu tarzdaki koloniler aracılığıyla bir alış-veriş vasıtasıyla yaygınlık göstermiştir. Örneğin MÖ 9. yüzyılda Kiklad Adaları ve Euboia Adası’ndan giden gruplar Kuzey Suriye’de Asi Irmağı ağzındaki Al Mina’ya yerleşerek çeşitli Grek ürünleri (yağ, şarap) ve eşyalarını (geometrik üslupta vazolar vb.) bu bölgeye getirmeye ve buradan da fildişi, altın ve köleleri Grek kentlerine götürmeye başlamıştır (Graham, 2001: 67).¹⁵ Al Mina bir Grek şehri değil ticari amaçla kurulmuş bir pazar merkezi (*emporion*)’dir (Tekin, 2014: 71). MÖ 7. yüzyıl sonlarında Mısır’da Nil Deltası’nda kurulmuş olan Naukratis de Al Mina gibi bir pazar yeri özelliği taşımaktadır (Herodot, II, 179).¹⁶

Grek koloni hareketlerinin tarihini üç döneme ayırmak mümkündür; birincisi Grek mitolojisinde yankılanan Ege merkezlerinden gelen gemiler tarafından Karadeniz’e ziyaretlerin yapıldığı dönem, ikincisi genellikle Grek yerleşim yerlerinde kurulan ilk Grek ticaret istasyonlarının (yani *emporion*’lar) ortaya çıktığı dönem ve üçüncüsü *emporion*’ların şehir haline gelmesidir (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 253).

¹³ *Apoika*: Evden uzakta bir yerleşim, koloni ve iskân anlamlarına gelen bir terimdir. Bkz: Liddle-Scott, 1996: 98.

¹⁴ *Emporion/emporion*, ticari amaçlı deniz kıyılarında kurulan pazar yerleri olarak tanımlanır. *Emporion/emporion* kelimesinin anlamı ile ilgili tartışmalar için bkz. Tsetskhladze, 1998: 15-18. Arkaik ve klasik dönemlerde *emporion* kelimesinin anlamı ve kullanımı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Petropoulos vd., 2005: 75.

¹⁵ Graham, 2001: 67. Sakız Adası’nda yapılan kazılar sonucu bulunan çanak çömlek parçaları da buradaki *emporion* varlığını kanıtlar niteliktedir. Bu konu için ayrıca bkz: Tsetskhladze, 1998: 13.

¹⁶ Herodot Naukratis Limanı’ndan şu şekilde bahseder: *Eskiden Mısır’ın tek ticaret limanı Naukratis’ti; başkası yoktu; Nil’in öbür ağzlarından birine yanaşan bir tüccar, bunu bilerek yapmadığına yemin etmek zorundaydı; önce bilerek yapmadım, diye yemin ederek kendini savunacak, sonra yeniden denize çıkacak ve Kanobos ağzına gitmek üzere yelken açacaktı; eğer rüzgar ters esiyor, geminin yürümesine elvermiyorsa, malını Nil gemilerine aktarır ve Naukratis’e Delta’ya dolaşarak giderdi. Bu kente böyle bir tekel tanınmıştı.* Herodot, II, 179.

İlk koloni hareketi Yunanistan ile Samos ve Lesbos gibi adalarda yaşayan Greklerdir (Tekin, 2014: 72). Bu bölgelerde yerleşimin başlamış olması elbette diğer bölgeleri de teşvik edecek niteliktedir. Hatta bu yerleşimler öylesine yerleşmiştir ki zamanla mitolojiyi, kültürleri ve bağımsızlık izleri ile tamamen entegre olmuşlardır (Figure, 2008: 5). Grekler kurdukları ilk kolonilerde verimli toprak, liman bolluğu ve kolay savunma gibi özellikler aradılar. Bu yüzden ilk olarak Sicilya ve Güney İtalya'ya yönelerek Attika'dan göçen İon asıllı Euboialılar (Euboia adasındaki Eretria ve Khalkis kentlerinde yaşayanlar) tarafından çeşitli koloniler oluşturulmuştur (Howatson, 2013: 496). Ayrıca Peloponnesos'un kuzeydoğusundaki Korintos kentinde yaşayanlar da koloni faaliyetlerinde etkinlik göstermişlerdir (Tekin, 2014: 72). Sicilya ve Güney İtalya'da kurulan çok sayıdaki koloni sonucunda burası Büyük Yunanistan olarak anılmaya başlanmıştır. Buralarda kurulan en önemli koloniler; Kyme, Naksos, Zankle, Syrakusai, Sybaris, Kroton, Taras ve Metapontion'dur (Howatson, 2013: 496-497).

Sicilya ve Güney İtalya'da kurulan kolonilerin yanı sıra İonia bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Miletos da özellikle Marmara ve Karadeniz bölgelerinde önemli koloniler kurmuştur. Miletosluların yanı sıra Marmara'da Orta Yunanistan'dan gelen Megaralılar da koloniler kurmuşlardır. Marmara Bölgesi'nde kurulan önemli koloniler arasında Miletosluların kurduğu; Parion (Kemer), Limnai, Kardia, Arispe, Perkode, Kolonai, Zeleia, Arteke, Prokonnesos, Rhyndakos kıyısındaki Apollania ve Daskylenion, Megaralıların kurduğu; Byzantion (İstanbul), Kalkhedon (Kadıköy), Kyzikos (Erdek), Astakoz (İzmit), Heraclia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) ve Selymbria (Silivri) sayılabilir (Tekin, 2014: 72-73). Antik kaynaklarda da bu konuyla ilgili bilgiler mevcuttur. Örneğin Ammianus Marcellinius Miletosluların kurduğu kolonilerin zamanla Bosporus olarak adlandırıldığını kaydetmiştir (Amm. Marc. XXII. 9, 82, 83, 84).

1.2.1. Karadeniz'de Grek Kolonizasyonu

Eskiçağda Karadeniz bir korku unsuru olarak görülmüştür. Bunun sebebi ise Karadeniz'in o dönemde denizciliğe kapalı olması ve yerli halkından çekinilmesidir. Örneğin Heredotos İskit halklarının vahşiliğinden söz ederken şöyle bir örnek vermektedir: *...Savaşta esir aldıkları zaman, bunların yüz tanesinden birini kurban ederler, ama hayvanlar için yapılan töreni yapmazlar. Başının üzerine şarap serperler, kafayı bir lenger üzerinde keserler, lengeri odun bağlarının tepesine taşıyıp içinde bulunan kanı palanın üzerine boşaltırlar. Yukarıda olan budur; o sırada aşağıda, kutsal tepeciğin yanında şu tören yapılır: Kurban edilen adamların sağ kollarını, elleriyle beraber, omuz başlarından keserler, gökyüzüne doğru fırlatırlar, öbürlerini de kurban ettikten sonra giderler. Kol nereye düştüyse orada, gövde de bir başka noktada olduğu yerde kalır*

(Herodotos, IV, 62). Bu sebeple Greklerin Karadeniz'e yönelmeleri ve bu bölgede koloni kurmaları elbette kolay olmamıştır. İlk yerleşimler hakkındaki veriler yeteri kadar mevcut olmadığı için de çeşitli mitler ve teoriler de ön plana çıkmıştır.

Başlangıçta Ege'de ortaya çıkan Grek kolonizasyon hareketi zaman içerisinde Karadeniz'e de görülmeye başlanmıştır. Karadeniz kuvvetli akıntıları, sürekli oluşan sisleri, birden oluşan fırtınaları, yüksek dalgaları ve sığınacak liman ve adasının azlığı sebepleriyle aşılması zor bir deniz olarak görülmüş ve çeşitli sebeplerle Karadeniz'de seyahat etmek isteyen ilk denizcilerin hayatlarını tehlikeye atmıştır (Arslan, 2006: 79-80; Koca, 2016: 281).¹⁷ Tüm bunlar antik kaynaklarda Karadeniz'in misafirperver olmayan deniz anlamındaki Pontas Axeinos olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur (Emir, 2009: 19-20).¹⁸

Grekler Karadeniz'le ilk karşılaştıkları zaman burası onlar için fiilen bilinen dünyanın kıyısında, efsanevi hayvanların ve kahramanların yaşadığı bir yerdi (King, 2008: 29). Greklerin bu düşüncesi apaçık bir Karadeniz korkusunu gözler önüne serse de zamanla bu korkunun nasıl evrimleşip ehlileştirildiği de yine Grek kolonileri tarafından ispat edilmiştir. Daha fazlasını söylemek gerekirse Karadeniz'i tarihe sokan ve onun ilk kez belirgin bir yer olarak görülmesini sağlayan Greklerdir (King, 2008: 29).¹⁹

Grek kolonistlerin Karadeniz'e çıkışı ve özellikle de Karadeniz korkularını aşabilmeleri önceden sahilden çekilerek kıyı boyunca hareket eden gemilerin yerine Boğaz'ın güçlü akıntılarıyla baş edebilecek büyük gemilerin inşasıyla mümkün olmuştur (Koçak ve Şahin, 2003: 350-351).²⁰ Bu gemiler belki de Grekler için Karadeniz üzerinde var olmayan korunaklı bir ada ya da liman görevini üstlenerek onlara bu denize açılabilme cesaretini ve özgüvenini vermiştir.

¹⁷Karadeniz'e açılan ve bir şekilde bu denizin zorluklarını görenler yurtlarına geri döndüklerinde dinleyenlerin merakını arttıracak şekilde yaşadıklarını ve gördüklerini anlatması zaman içerisinde çeşitli efsanelerin oluşmasına sebep olmuş ve bu nedenle de Karadeniz Grek mitoloji ve edebiyatında tanrı ve kahramanların bir süre ikamet ettiği bir yer olarak geçmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Arslan, 2006: 79-80; Koca, 2016: 281.

¹⁸ Karadeniz'in aşılmasından sonra ise bu isim yerini misafirperver deniz anlamına gelen "Pontas Euxeinos'a" bırakacaktır. Daha fazla bilgi için bkz: Emir, 2009: 19-20.

¹⁹Bu ticaret kolonilerinin sayısındaki artış sadece Karadeniz kıyılarını birbirine bağlamakla kalmamış aynı zamanda onları Akdeniz ile daha geniş bir değiş tokuş sistemi içerisine sokmuştur. Bu sistem MS birinci binyıl başlarına kadar devam etmiş, fakat o tarihlerde başta Mısır tahılı gibi diğer zenginlik kaynaklarının ortaya çıkması ve Hint Okyanusu'ndan doğuya ulaşım yolunun açılması Karadeniz limanlarının önemini azaltmıştır. Daha fazla bilgi için bkz: King, 2008: 29.

²⁰İnşa edilen triakonter (30 kürekli gemi) ve pentekonterler (50 kürekli gemi) sayesinde daha önce güçlükle yapılan gemcilik faaliyetleri daha kolay bir şekilde olmaya başlamıştır. Daha fazla bilgi için bkz: Koçak ve Şahin, 2003: 350-351.

Karadeniz'deki ilk Grek yerleşimin net bir tarihini vermek zordur. Bazı araştırmacılar Karadeniz'deki Grek kolonizasyonunun MÖ 10. ve 9. yüzyılda başladığını kabul etse de geniş kapsamlı kolonizasyon hareketinin Miletoslular tarafından MÖ 7. yüzyılda yapılmaya başladığını kabul edenler de vardır (Işık, 2001: 6). Bu konudaki belirsizliğin nedeni ise edebi kaynaklar ile arkeolojik kaynaklar arasında neredeyse bir yüzyıl boşluk olması ve kesin bir yargı yapılmasının güç olmasıdır (Koycbala, 1978: 96). Bu nedenle de genel olarak arkeolojik buluntular esas alınarak Karadeniz'deki ilk Grek varlığını yedinci yüzyılın ortalarına tarihleme yoluna gidilmiştir.

Karadeniz'de görülen ilk koloniler Ionia bölgesinin önemli kentlerinden olan Miletos tarafından kurulmuştur (Tekin, 2014: 72). Karadeniz'deki kolonizasyon girişimi Miletos öncülüğünde yoğun bir yayılma politikası izlenerek sağlamlaştırılmış ve Karadeniz'de kısa zamanda 100'e yakın koloni kurulmuştur (Koçak, 1993: 37). Bu koloniler arasında en önemlileri Sinope, Trapezus ve Amisos'tur (Tekin, 2014: 73).²¹ Miletos Güney Karadeniz'deki kolonileri aracılığıyla hinterlandtan gelen maden, gemi kerestesi, şarap, zeytinyağı gibi ürünleri deniz yoluyla batıya yollamıştır ve bu ticari faaliyetler sebebiyle de MÖ 7. yüzyıl boyunca kolonizasyon hareketini devam ettirerek bütün Karadeniz kıyılarına yayılmıştır (Koçak, 1993: 38). Başlangıçta korku uyandıran bir Karadeniz merakı böylece güçlü bir ticaret ağına dönüşmüştür.

Kolonistler Karadeniz'de ilk olarak Sinope bölgesini işgal ederek Karadeniz'in diğer kıyılarına kolaylıkla ulaşmışlardır (Summerer, 2007: 28). Sinope'den sonra onun öncülüğüyle birlikte Trapezus ve Amisos kurulmuştur (Atasoy: 1997).²² Bu yerleşmeler bu bölgedeki ilk yerleşimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat buradaki en önemli husus bu kolonilerin kuruluş tarihleridir. Arkeolojik olarak kesin bir delil olmadığı için antik kaynaklar da bu konuda kafa karıştırıcı bilgiler içermektedir. Konu ile ilgili bilgi veren iki antik yazar Eusebius ve Preudo-Skymnus'tur ve verdikleri bilgiler birbirleriyle örtüşmemektedir (Tsetschladze, 1994: 115). Bu bilgi karışıklığı da bu konuda kesin bir yargıda bulunmayı güçleştirmiştir. Eusebius Trapezus'un kuruluşunu 756 tarihine, Sinope'nin kuruluş tarihini de 631/630 olarak verirken Preudo-Skymnus ise Sinope'nin kuruluşunu sekizinci yüzyıla dayandırmaktadır (Koycbala, 1978: 97). Bu konudaki karışıklık için iki öneri ileri sürülmüştür: ilki antik kaynaklardaki kayıtlarda bir yanlışlık olabileceği dolayısıyla Sinope'deki ilk Grek yerleşiminin MÖ 600 yıllarında olduğu, ikincisi ise şehre gelen ilk Grek grubunun küçük olduğu ve şehirde çok belirgin bir iz bırakmadığı yönündedir (Koçak, 1993: 43).

²¹ Karadeniz'de ilk kurulan koloni Sinope'dir. Fakat zamanla bu koloni öylesine gelişmiştir ki kendisi de Trapezus (Trabzon), Kotyora (Ordu) ve Kerasos (Giresun) gibi başka koloniler kurmuştur. Daha fazla bilgi için bkz: Tekin, 2014: 73.

²² Amisos tarihi hakkında daha fazla bilgi için bkz: Atasoy, 1997.

Kuzey Karadeniz bölgesindeki Grek yerleşimi diğer bölgelerin aksine daha fazla yoğunluk içermektedir. Bosporos'un da bir kısmını kapsayan birçok koloninin varlığı göze çarpmaktadır. Bu yerleşimlerin başlıcaları Panticapaeum, Nymphaeum, Hermonassa, Kepoi, Gorgippia, Berezen, Theodosia, Myrmekion, Olbia olarak karşımıza çıkmaktadır (Vinogradov, 2007: 145; Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 256). Bu çalışmanın asıl araştırma konusunu da bu yerleşimlerden biri olan Hermonassa²³ antik kenti oluşturmaktadır. Greklerin Kuzey Karadeniz kıyılarında kurdukları kolonilerden biri olan Hermonassa bu yerleşim yerleri içerisinde en gelişmiş olanlarından bir tanesidir.

Kuzey Karadeniz'de kurulan ilk yerleşim yerinin Berezen olduğu düşünülmektedir (Tsetskhladze, 1998: 19). Sinope yerleşim yerinin kuruluş tarihindeki karışıklık Kuzey Karadeniz'deki ilk Grek varlığının tarihlenmesi konusunda da geçerlidir. Bu belirsizlikler ya da tarihleme konusunda yaşanan sıkıntılar temel olarak Karadeniz kıyılarındaki kazıların antik kaynak verileriyle bire bir uygunluk içerisinde olmamalarından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bu belirsizlikler bir sorun olarak karşımıza çıksa da genel olarak kolonizasyonun tarihsel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Berezen adasında yerleşim kurulmasından yaklaşık elli yıl sonra Olbia'nın da kendisine dâhil edilmesiyle diğer yerleşimler ortaya çıkmıştır (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 257). Bu yerleşim yerlerini genel bir tablo içerisinde değerlendirecek olursak Bosporus Krallığı'nın²⁴ Asya ve Avrupa bölgelerinde kurulan nüfus bölgeleri olarak sınıflandırabiliriz (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 258).

Kısaca Karadeniz'deki Grek kolonizasyonunu şu şekilde sınıflandırabiliriz: birinci dalga; Küçük Asya'nın kuzey kıyısında topluluklar kuran Miletoslular, ikinci dalga; Bosporus Boğazı'ndan doğuya uzanan ve doğudaki Olbia'ya ve kıyı şeridinde yerleşen Miletoslular, üçüncü dalga; Güney sahili yerleşimleri ile Phanagoria'ya uzanan kuzeybatı yayılması, dördüncü dalga; Miletosluların Karadeniz'i geçerek Kırım tahıl ve doğal limanlarından yararlanması ve beşinci dalga; Dorlara ait Heraclea Pontica kentinin kurulması ile başlayan son kolonizasyon dalgasıdır (Gibson, 1997: 24).

²³ Hermonassa, Karadeniz'in kuzeyi üzerinde tek Anadolu kolonisidir. Bkz: Saprykin: 2018.

²⁴Bosporus Kimmer Boğazı'nın kısa adıdır. Aynı zamanda bölgedeki krallığın da isimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz: Zavoikin, 2007: 150-152.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANTİK ÇAĞDA HERMONASSA

2.1. Hermonassa İsmi ve Coğrafyası

Taman Yarımadası'nın güney kıyısında yer alan Hermonassa eşsiz bir antik yerleşimdir (Finogenova, 2003: 1007). Rivayete göre bu yerleşim ismini Lesboslu Semandros'un eşinden almıştır (Koycbala, 1978: 350). Semandros ve onunla birlikte gelenler şehri inşa ederken ölmüş ve sonrasında eşi gücü elinde toparlayarak kendi ismini şehre vermiştir. Dolayısıyla şehir ya bir oikistin eşinin ismiyle ya da Hermon veya Hermonassa isimli bir kurucunun ismiyle anılmıştır. Bahsedilen isimlendirme hikayesi ve Hermonassa'ya ait ilk bulgular ise yaklaşık olarak MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir (Hind, 2008: 484). Bunun yanı sıra bu şehir farklı toplumlar tarafından da farklı isimlerle anılmıştır; örneğin Grekler "Hermonassa", Hazarlar "Matluka" ya da "Tamatrka", Slavlar "Tmutarakan", Povelet kabileleri "Matrika" ya da "Matarkha", Cenevizliler "Matrega" ve Türkler "Taman" demişlerdir (Finogenova, 2003: 1007). Hangi isimle anılırsa anılsın Hermonassa eski çağlarda Kuzey Karadeniz kıyılarında önemli bir Grek kolonisidir (Solovyov, 2007: 117).²⁵

Hermonassa antik kenti kimler tarafından kuruldu? Ya da kurucularının kökeni neydi veya bu insanlar nereden gelmişti? Açıkcası bu soruların cevabı netlik kazanan bilgiler değildir. Fakat yazılı kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında belli bir sonuca ulaşılabilir. Hermonassa'nın Kuzey Karadeniz'de kurulan tek Anadolu kolonisi olduğu düşünülmektedir (Saprykin: 2018). Miletoslular tarafından kurulmayan ya da daha kapsamlı bir ifade olarak İonialılar tarafından kurulan tek şehir Hermonassa'dır (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 260). Bir diğer deyişle bu şehir İonialılar tarafından kolonize edilmiştir. Hermonassa Miletoslular tarafından mı kuruldu yoksa İonialılar tarafından mı kuruldu sorusuna Zhebelev bir açıklama getirmiştir. Onun açıklamasına göre bu çelişkili durum Miletosta yaşayan bazı Aeolianların İonialılarla birlikte şehrin kuruluşunda yer aldığı gerçeği ile izah edilebilir (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 260). Bu bağlamda değinmemiz gereken bir diğer nokta da bu şehirde yaşayan insanlardır. Hermonassa antik kentinin nüfus yapısı

²⁵ Pontos kuzeyinde gerçekleşen sosyo-ekonomik ve etno-kültürel gelişim Grek şehirlerinin tarihi gelişimleri üzerinde önemli bir etkidir. Ayrıca bu açıkça, demografik ve etnik durum bakımından bu bölgelerin koloni durumu ve hinderlandının kültürel özelliklerinin değişimi için birer anahtar görevi görmektedir. Pontos kuzeyinin İonian şehirleri (Borystheenes, Olbia, Nymphaeum ve özellikle Hermonassa) yoğun sosyo-ekonomik ilişkilerin ilk görüntüsü olması bakımından önemlidir. Ayrıca yerli nüfus ile olan ilişki doğrudan sosyo-psikolojik temeller üzerine inşa edilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Solovyov, 2007: 117.

nasıldı? Kimler bu şehirde yaşamıştır? Kaynaklardan ve kazı çalışmalarından edindiğimiz sonuçlara göre bu soruların cevabını belirli ölçülerde verebiliyoruz. Öncelikle karışık bir etnik nüfusun varlığından bahsedebiliriz. Bu şehire yerleşen Greklerin yanı sıra Sindo-Maeotiansların da bu kolonide yaşadıkları belirtilmiştir (Finogenova, 2003: 1014). Şehrin ya da bölgenin asıl yerlileri olan Sindian ve Maeotianslarla iyi ve barışçıl ilişkiler kurmaya özen gösteren Grekler şehrin gelişimine katkı sunmuştur. Bu barışçıl ve iyi niyetli tutumları Kuban Nehri'nin ağzı ve yarımadanın tamamı boyunca kırsal yerleşimlerin yoğun ve aktif bir ağ meydana getirmesini sağlamıştır (Saprykin: 2018). Bu etnik çeşitlilik ekonomik çeşitlilikle birlikte Grek kolonizasyonunun gelişimine büyük katkı sağlamıştır (Solovyov, 2007: 117). Belki de Greklerin kolonizasyon hareketinin en farklı yanı antik nüfusun kültürel ve ekonomik heterojenliğidir.

Yerleşkenin önemli bir bölümünün modern şehrin altında olması ve arkeologların buraya erişmesinin imkânsız olması, yerleşim materyallerinin kalınlığının erişilmesi güç bir derinlikte olması Hermonossa'nın plan ve sınırlarının açığa çıkarılmasını zorlaştırmıştır (Finogenova, 2007: 59).²⁶ Bu konuda göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsur doğal ve coğrafi faktörlerin yarımada üzerinde nasıl bir değişime yol açtığıdır. Taman Yarımadası'nın coğrafi haritasının değişimine çeşitli faktörler neden olmuştur. Kuban Deltası'nın hidrolojisi, deniz kıyısının aşınması ve bölgedeki sismik ve volkanik hareketler bu faktörler arasında sayılabilir (Solovyov, 2006: 123). Bir bütün olarak bölge, yılda 0.5-1.5 oranında hatta bazı yerlerde örneğin Kuban Nehri'nin alt alanlarında yılda 3 mm oranında batmıştır (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 250).²⁷ Fakat buna rağmen elde olan verilerle, arkeolojik kanıtlarla ve elbette antik yazarların verdiği bilgiler ışığında Hermonossa'nın belirli oranlarda coğrafi sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Antik yazarların verdiği bilgiler her ne kadar Hermonossa'nın varlığını kesinleştirse de gerçekleşen coğrafi değişimler onların verdiği bilgiler ışığında yer tespiti ve coğrafi sınırları belirlemeyi zorlaştırmıştır. Bu sebeple araştırmacılar antik yazarların verdiği bilgileri bu değişimi de göz önünde bulundurarak değerlendirme yoluna gitmişlerdir.

Hermonossa, Kimmer Boğazı'nın Asya kıyısında bir Grek limanı olarak, Taman Körfezi'nin güneybatı sahili üzerinde, MÖ 6. yüzyılın ortasından önce bir Anadolu ve Ionia kolonisi olarak kurulmuştur (Bredow, 2005: 238). Şehir tam olarak Taman Yarımadası üzerinde yer alan Gorgippia antik kentinin kuzeyindeki Hypanis (Kuban) Irmağı'nın kuzeybatısında yer almaktadır (Emir, 2014: 41). Bu konum ise çoğunlukla antik yazarların verdiği bilgiler sayesinde tespit edilebilmiştir. Antik yazarlar hem şehrin konumuyla hem de şehrin kendisiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Strabon şehrin kayda değer bir yer olduğunu yazmıştır. Strabo ayrıca Hermonassa'nın

²⁶ Yer yer yerleşim materyallerinin kalınlığı bir uçtan bir uca 13 metreye erişmektedir. Bu antik bir yerleşim için nadir görülen bir durumdur. Orta çağ materyallerinin 6 metreden aşağıyı kapsamaması yerleşkenin antik seviyesinin araştırılmasını oldukça güçleştirmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Finogenova, 2007: 59.

²⁷ Bugünkü deniz seviyesinden yaklaşık 4 m daha düşük olan su seviyesinin MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda hızlı bir şekilde yükselmeye başladığı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra kıyı şeridinin de yaklaşık 2 km kadar kesildiğine inanılmaktadır. Koshelenkove ve Kuznetsov, 1998: 250.

konumuyla ilgili de bilgi vermiş ve şehrin Hypanis Irmağı'nın güney kolunda Corocondamitis Gölü'nün etrafında bulunduğunu söylemiştir (Strab. XI. 2. 9). “... Corocondamitis Gölü'ne giderken, kayda değer bir şehir olan Phanagoria'ya, Cepi'ye ve Hermonassa'ya ve Afrodite'in kutsal alanı olan Apaturum'a ulaşıyor. Bunlardan Phanagoria ve Cepi, yukarıda sözü edilen adada, bir yelkenliyle giderken solda yer alırlar, fakat diğer şehirler, Sintic topraklarında, Hypanis'in karşısındadır” (Strab. XI. 2. 10). Pomponius Mela şehrin varlığından bahsetmiştir: “... Göle, denize ve iki nehir yatağına akan Coracanda, bu bölgeyi bir yarımada yapar. Orada dört şehir vardır: Hermonassa, Cepoe, Phanagorea ve kıyıda Cimmerium” (Mela, chorog. I. 112). Ammianus Marcellinus ise şehrin Maeotis Gölü yanında Grekler tarafından kurulduğunu söylemektedir (Amm. Marc. XXII. 30). Pliny ise şehrin varlığından şu şekilde bahsetmektedir: “...Hem Asya hem de Avrupa yakasındaki Boğazların gerçek kıyıları Azak Denizi'ne doğru ilerliyor. Girişteki şehirler Hermonasa ve daha sonra Milesian şehri olan Cepi, daha sonra Stratocha ve Phanagoria ve neredeyse terkedilmiş Apaturus şehri ve eski adı Cerberion olan Cimmerium” (Plin. HN. 6. 6).

Bütün bu bilgilere rağmen Taman Körfezi üzerinde yüksek bir kıyıda yer alan site, batıda bir dereyle, güneyde kuru bir gölle, doğuda bir kayalıkla sınırlandırılmış olsa da bu erken yerleşimin sınırı henüz tam ve kesin olarak belirlenmemiştir (Koyçbala, 1978: 349). Bunun sebebi ise antik yerleşimlerin çoğunun bugünkü modern şehrin altında olmasından ötürü kazı çalışmalarının yapılamaması olabilir. Sonuç olarak var olan bilgiler ışığında Taman Yarımadası'nın en büyük şehirlerinden biri olan Hermonassa antik kenti Taman'ın güney kıyısındaki yüksek sahil platosunda bulunmaktadır ve yaklaşık olarak MÖ 6. yüzyılda kurulmuş, 3. ve 4. yüzyıllarda gelişmiş ve 14. yüzyıla kadar devam etmiştir (Treister ve Vinogradov, 1993: 558).

2.2. Araştırma ve Kazı Tarihi

Hermonassa araştırmaları şehrin doğu tarafını, şehir merkezini, kıyı kesimi ve büyük ölçüde deniz tarafından harap edilen kuzey sınırlarındaki kazıları kapsamaktadır (Finogenova, 2007: 59).²⁸ Kazılarla ilgili karşılaşılan en büyük problem şehrin kültürel katmanının yoğun olmasıdır. Şehrin sınırları zaman içerisinde değiştiğinden ve önceden binaların bulunduğu yerler zaman içerisinde açık alana dönüştüğünden kentin kültürel katmanının tam bir listesi bulunmamaktadır (Finogenova, 2003: 1007). Fakat buna rağmen kazı alanlarındaki veriler birleştirilerek katmanlar saptanmaya çalışılmıştır.

²⁸ Mevcut araştırmalar sadece şehir kazılarının sonuçlarına değil aynı zamanda nekropol yakınlarındaki kalıntılara da dayalıdır. Ayrıca mezarlar şehir dışında bulunduğu için şehrin sınırlarının göstergelerini de verir. Daha fazla bilgi için bkz: Finogenova, 2007: 59.

Site iki yüksek düzlükte bulunmaktadır. Katmanların en alçak kısmı Grek dönemine kadar uzanmaktadır ve antik kentin üst plato üzerinde yer aldığı, şehir dışı kısımların ise alt platoda olduğu tahmininde bulunulmuştur (Finogenova, 2003: 1008).²⁹

Hermonossa hakkındaki ilk araştırma bilgisi 1711'de Fransız gezgin Lamotraue tarafından sağlanmıştır; Lamotraue, Avrupa, Asya ve Afrika seyahati sırasında Taman'dan geçmiş fakat çoğunlukla ortaçağ anıtları görmüş ve bunların bilgisini vermiştir (Finogenova, 2003: 1009). Daha sonra da birçok gezgin tarafından çeşitli bilgiler sağlanmıştır. Arkeolojik kazıların sistematik bir şekilde yürütülmesine kadar bu gezginlerin verdiği bilgiler ilk araştırma bilgileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgiler arkeolojik olarak da desteklendiğinde konuyla alakalı büyük bir önem arz etmektedir. 1793-1794'te bir bilim adamı ve aynı zamanda bir seyyah olan P. Pallas da Taman'ı ziyaret ederek kazık yığınları ve eski Türk kalesi kalıntıları arasında mermer heykel parçaları, silahlı figür parçaları ve üç köşeli mermer baş parçaları gördüğünden bahsetmiştir (Finogenova, 2003: 1009). 1795-1796'da Taman'ı ziyaret eden İngiliz gezgin M. Guthrie de Phanagoria kalesini inşa eden ünlü bir askeri mühendis Volland'ın mermer Paros'unun sütunlarını gördüğünü ve eski Taman kalesinin kalıntıları üzerinde aslanları tasvir eden muazzam kabartmaları gördüğünü belirtmiştir (Finogenova, 2003: 1009). Bu gezinlerin verdiği bilgiler daha çok ortaçağ dönemini kapsamaktadır. Fakat antikçağ ile ilgili bilgi veren gezginler de vardır. Örneğin E. Clarke 1804'te Taman'ı ziyaret ettiğinde mermer parçaları, heykel parçaları, sikkeler ve Grek tarzında inşa edilmiş bir tapınağın büyük kalıntılarını gördüğünden bahsetmiştir (Finogenova, 2003: 1009).

Modern kazılara baktığımızda Hermonassa ilk kez 1930-1931 yılları arasında A. A. Miller tarafından kazıldı ve altıncı yüzyıl ortalarına ait çömlek buluntuları bildilirdi (Koycbala, 1978: 350). Daha sonra ise 1938 ve 1940 yıllarında yapılan nekropol alanında yapılan kazılar takip etmiştir. Sahanın daha büyük ölçekteki kazıları 1952 ve 1955 yıllarında A. Rybakov, 1956-1957 ve 1965-1970 yıllarında I. B. Zeest ve 1971 yılında A. K. Koroniva tarafından gerçekleştirilmiştir (Koycbala, 1978: 350).

2.3. Siyasi Tarih

Hermonassa siyasi tarihi Bosporus Krallığı tarihinden bağımsız olarak düşünülemez. Bosporus Krallığı'nın kaderi bünyesindeki her şehre nüfuz ettiği gibi Hermonassa şehri de bu kaderden fazlasıyla etkilenmiştir. Dolayısıyla Bosporus şehirlerin çoğunda görüldüğü üzere çeşitli hâkimiyetler ve güç dalgalanmaları yaşayan bu şehir önemli antik bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁹ Bu tahmin Iraida B. Zeest tarafından yapılmıştır. Bkz: Finogenova, 2003: 1008.

Bosporus siyasi tarihine değinmeden önce Bosporus terimi üzerinde durmak gerekmektedir. Bu terimin ne ifade ettiği siyasi tarihin gelişimi ve gidişatı için de önem arz etmektedir. Öncelikle “Bosporus” kelime olarak ne ifade etmektedir bunun üzerinde durmak gerekir. Grekçe ve Latince sözlüklere bakıldığında “boğaz” ve “öküz geçidi” anlamları verilmiştir (Liddle ve Scott, 1996: 153-154; Kabağaç ve Alova, 1995: 62).³⁰ Bunun dışında bu kelime boğaz kelimesi olarak kullanıldığında da iki ayrı anlamı ifade etmektedir: Birincisi; Trakya Bosporosu (İstanbul Boğazı), Marmara Denizi (Propontis) ile Karadeniz’i birbirine bağlayan ve Avrupa ile Asya’yı ayıran boğaz anlamına gelirken ikincisi; Kimmer Bosporosu (Kerç Boğazı) Karadeniz ile Azak Denizi’ni birbirine bağlayan boğaz anlamına gelir (Howatson, 2013: 147). Kelime anlamına baktığımızda Bosporus kelimesi her anlamıyla coğrafi bir yeri ifade etmektedir.

Bosporus terimi kelime anlamının yanı sıra kullanım olarak da değerlendirildiğinde coğrafi bir bölgeyi mi ifade etmektedir ya da ne zamandan beri bir krallığı ifade etmektedir gibi sorulara yanıt vermek tarihsel süreç açısından da faydalı olacaktır. A. A. Zavoikin çalışmasında Bosporus teriminin anlamlarını ve kullanımlarını sıralamıştır (Zavoikin, 2007: 150-152). Bu çalışmaya göre; ilk olarak Bosporus terimi Kimmer Boğazı’nın kısa bir adı olarak verilmiştir. İkinci olarak devletin resmi olmayan ismi olarak ifade edilmiştir. Üçüncü olarak I. Leucon (MÖ 389-349) döneminde başlayan Spartakid Devleti’nin bir parçası olarak gösterilmiştir. Dördüncü olarak ise Spartakid Devleti’nin bütünü ifade eden bir terim olabileceğine işaret etmiştir. Dolayısıyla bu sıralamayla bütün ihtimalleri göz önünde bulundurmuş oluyoruz. Her halükarda Bosporus terimi coğrafi bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra ise siyasi bir terim olarak özellikle bir devlet ismi olarak görülmektedir. MÖ 4. yüzyılda Spartakid Devleti için Bosporus resmi isminin kullanılması hem bu konuya iyi bir örnektir hem de aynı zamanda bu terimin Panticapaeum’un ikinci ismi olarak kullanılması ihtimalini de ortadan kaldırmıştır (Zavoikin, 2007: 152). Ayrıca bu kelimeyi daha iyi değerlendirebilmek için ve Kuzey Karadeniz kıyısındaki herhangi bir eski devletin tarihinin bir dönemselleştirme biçimini formüle etmek için, bu bölgedeki Grek-Barbar ilişkilerinin gelişimini ve doğudan ilerleyen göçebelerin (İskitler, Sarmatlar ve diğerleri gibi) temel dönemlerinin oluşumunu incelemek önemlidir (Vinogradov, 2007: 145).

Klasik Yunan’ın en kuzeydoğu kenarında ve daha sonraları Hellenistik dünyada ortaya çıkan Bosporus Devleti, 330 yıl boyunca yaklaşık olarak MÖ 438’de hüküm süren, Spartocus, Leucon, Satyrus, Paerisades gibi Yunan ve Trakya isimleri taşıyan hanedanlar tarafından yönetildi (Hind, 2008: 476). Hükümdarlar kendisine “Bosporus ve Theodosia’nın archonu” ve “Sindi, Toreti, Dandarii ve Psessi’nin kralı” veya bazen de “tüm Maeotluların kralı” gibi isimler takmışlardır (Hind, 2008: 476).

³⁰ Grekçe sözlük için bkz: Liddle ve Scott, 1996: 153-154. Latince sözlük için bkz: Kabağaç ve Alova, 1995: 62.

MÖ 4. yüzyılın başlarından itibaren devlet, Kırım'ın doğu kesimini (Kerch Yarımadası) ve Kuzey Kafkasya'nın (Taman Yarımadası) karşı tarafını, daha sonra da Kimmer Boğazı üzerinden akan bugünkü deniz ayrımını (günümüzde Kerç Boğazı) kapsadı (Bredow, 2003: 734). Devletin sınırları kadar devletin kapsadığı şehirler ve hinterlandlar da önemlidir. Bunların kuruluş tarihlerinden ve gelişimlerinden önce genel olarak isimlerini sıralayabiliriz. Bölgedeki ana şehirler Kerch Yarımadası'ndaki Panticapaeum, Nymphaeum ve Theodosia'dır (Strab. VII. 4. 4).³¹ Bu ana şehirlerin yanı sıra Phanagoria, Hermonassa ve Cepoe olmak üzere üç Hellenistik şehir de çok önemli bir yere sahiptir. Bu şehirlerin büyümesiyle devlet sınırları da doğal olarak zaman içerisinde genişlemiştir. Dördüncü yüzyılda Bosporus Devleti, 5000 kilometrelik bir alanı, büyük ve küçük otuz kasaba ve yaklaşık 100.000-120.000 vatandaşın bulunduğu bir nüfusu kapsamıştır (Hind, 1998: 476).

Hermonassa siyasi tarihini genel itibarıyla dört ana başlık altında toplayabiliriz; *Kolonizasyon Dönemi, Spartakid Hanedanlığı Dönemi, Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi*.

2.3.1. Kolonizasyon Döneminde Hermonassa

Grekler MÖ 9. yüzyıldan itibaren Karadeniz kıyılarında dolaşmaya başlamışlar ve MÖ 7. ve 6. yüzyıllardan itibaren de koloniler kurmaya başlamışlardır. Greklerin Karadeniz'deki varlıklarını beş yerleşim dalgasıyla sınıflandırabiliriz (Gibson, 1997: 23-24): Buna göre Grekler ilk kez Karadeniz'de Berezan yerleşimini kurarak varlık göstermeye başladılar ve daha sonra ilk yerleşim yerleri olan Kırım ve Taman Yarımadası'ndaki Azak Denizi tarafından yok edilen ve Miletoslular tarafından kurulan Taganrog yerleşimini ve Gorgippia yerleşimini kurarak kolonizasyon hareketinin ilk dalgasını oluşturdular (Tsetskhladze, 1998: 12). Panticapaeum, Nymphaeum, Theodosia, Hermonassa, Phanagoria ve Kepoi gibi yerleşimler ancak bu kolonizasyon hareketinin ikinci ve üçüncü aşamasında kurulabilmiştir (Tsetskhladze, 1998: 12). Daha sonra ise Panticapaeum Miletosluların kontrolünde kalarak sonunda Bosporus Krallığı'na dönüşecek olan Kimmer Boğazı'nın öbür tarafındaki şehirlere üzerinde yavaş yavaş nüfuz etmeye başladı (Gibson, 1997: 24). Yine bir başka görüşe göre Grek yerleşimcilerinin ilk kitlesel dalgası MÖ 580-560 yıllarında Kimmer Boğazı'na gelmiş ve Avrupa Bosporusu'nda bu döneme tarihlenen en az beş nüfus merkezi (Panticapaeum, Nymphaeum, Theodosia, Myrmekion ve Tyritake) ve Asya yakasında dört nüfus merkezi (Hermonassa, Kepoi, Patraeus ve Tuzlinskii mezarlığı olarak adlandırılan tahrip edilen bir yerleşim yeri) kurmuşlardır (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 255).

³¹ Panticapaeum; günümüzde Ukrayna'da (Kerç) yer almaktadır. Antikçağ'da Azak Denizi'nin kontrol eden ve yaklaşık olarak 30 gemi alabilecek kapasiteye sahip bir liman olarak karşımıza çıkmaktadır. Theodosia; günümüzde Ukrayna'da (Feodosya) yer almaktadır. Antikçağ'da yaklaşık 90 gemi alabilecek kapasiteye sahip bir limandır. Bkz: Emir, 2012: 17. Ayrıca bu şehirlerin varlığından Strabon şu şekilde söz eder: “*Maiotis Gölü'nün ağzında yer alan Pantikapium, Bosporus Krallığı'nın başkentidir. Burası oldukça verimli bir alandır. Bölgenin her yerinde tahıl üretilebilir. Burası iyi bir limana sahip olan Nymphaeum olarak adlandırılan bir şehirle birlikte köylerden oluşmaktadır. Doğusunda bir liman vardır ve bu liman yaklaşık 30 gemilik bir tersaneye sahiptir. Burası aynı zamanda kentin akropolisidir. Burası bir Miletos kolonisidir*”. Strab. VII. 4. 4.

Bütün bu verileri birleştirecek olursak en erken yerleşim birimi olarak Taganrog olarak gösterebiliriz. Fakat bu yerleşim yerinin odak noktası haline gelmemesi belki de göz ardı edilmesine bağlanabilir.

İlk yerleşim dalgası genel olarak keşif gruplarını kapsamaktadır. Başlangıçta keşif amacıyla gelen gruplar bir süre sonra (genellikle birkaç on yıl içerisinde) ilgili bölgenin asimilasyonunun kapsamını değerlendirip yeni bir yerleşim dalgasıyla bir *apoika* kurmuşlardır (Koshelenko ve Kuznetsov, 1998: 257). Greklerin bu topraklarda *apoika* kurmasının en temel sebebi ekonomik etkenlerdir. Bu etkenler, tarımsal faaliyetler, maden kaynakları, balıkçılık, kereste ve köle ticareti olarak sıralanabilir. Bu coğrafya tarımsal faaliyetler açısından oldukça elverişli bir bölgedir. Özellikle Karadeniz'in kuzeyi hububat açısından çok zengin bir coğrafyadır. Greklerin anavatanlarındaki tahıl ihtiyacını karşılayak bir zenginliğe sahip olması bölgede *apoika* kurulmasını gerekli kılmıştır. Tarımdan sonraki diğer etken maden kaynaklarıdır. Greklerin hammadde ihtiyacı da bölgeyi cazip bir hale getirmiştir. Karadeniz sahillerindeki maden varlığını şu şekilde sıralanabilir: Ordu'da; Hisarbaşı'nda bakır madenleri, Fındıklı tarafında altın rezervleri, Rize'de; Latum bölgesinde demir, altın, gümüş, bakır kaynakları, Amasra'da; Gümüşhacıköyü'ndeki maden kaynakları, Giresun'da; gümüş kalay ve demir kaynakları, Trabzon'da; gümüş ve demir kumları ((Emir, 2011a: 87-88). Balıkçılık ise Karadeniz Bölgesi'nin en büyük avantajlarından biridir. Bu denizin sahip olduğu balık çeşitliliği ve balıkçılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapılması Grekler için önem arz etmiştir. Somon balığı, mersin balığı, dikenli kalkan, çaça balığı, kaya balığı, vatoz, kefal ve mezgit Karadeniz'deki balık çeşitlerindedir (Grakov, 2008: 105-107). Tuzlanmış balık ve balık yağı bu ürünleri denizaşırı ticarete kullanabilmek açısından önemlidir. Bu sebeple sadece balık çeşitliliği değil aynı zamanda bu balıkların işlenmesi de önemliydi. Kereste ticareti de diğer etkenler kadar önemlidir. Karadeniz sık ormanlara sahip önemli bir kereste üretim alanıdır. Hammadde ihtiyacı açısından da en az maden kaynakları kadar önem teşkil eden kereste bölgeden ithal edilen en önemli ürünlerden olmuştur. Özellikle Sinope ve Amisos kentleri önemli kereste merkezleridir (Emir, 2014: 195). Son olarak köle ticareti de bütün bu etkenlerin yanı sıra önemli olmuştur. Karadeniz Bölgesi önemli bir köle merkezi durumundadır. Sonuç olarak tüm bu üretilen ürünler köleler Hermonassa gibi Karadeniz'in kuzeyindeki önemli liman kentlerinden batıya aktarılıyor olmalıydı. Çünkü Greklerin anavatanlarında bütün bu ürünlere ihtiyacı vardı. Denizaşırı ticaretle birlikte Karadeniz'deki bütün bu ürünler uluslararası ticarete katılmıştır.

Bu bağlamda Hermonassa antik kenti başlangıçta bir Grek kolonisi olarak kurulmuş ve zamanla kentsel yapının gelişimi ve Grek sömürgecilerinin bölgenin iklim, ekolojik ve demografik koşullarına uyum sağlamasıyla birlikte büyük bir kent merkezine dönüşmüştür (Vinogradov, 2007: 146). MÖ 5. yüzyılın başında Bosporus Krallığı'nın önemli bir merkezi olmuş ve yaklaşık MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam edecek bir refah sürecine girmiştir. Bu sürece giden yolda şüphesiz etkili olan faktör kırsal arazilerin genişlemesidir. Çiftlik arazilerinin varlığı ve

hayvancılıkla uğraşmaları ekonomik anlamda bu şehri epeyce geliştirmiştir (Finogenova, 2003: 1013). Elbette bu genişleme de ticaret de büyük bir paya sahiptir. Bütün bunlar da o dönemde Hermonassa'yı oldukça zengin bir hale getirmiştir (Saprykin: 2018). Hem Hermonassa hem de Kuzey Karadeniz'deki diğer Grek kolonilerinin bu gelişimi belki de birbirinden bağımsız Miletos ve Ionian egemenliği ve koruması altında olan bu kentlerin birleşmesi fikrine neden olmuş olabilir. Böylece birer Grek kolonisi olan kentler zamanla Bosporus Krallığı'na evrilerek bu krallığın önemli birer merkezi olmuşlardır. Dolayısıyla Hermonassa'nın siyasi tarihini değerlendirirken onu Bosporus Krallığı'ndan bağımsız olarak düşünmek imkansızdır. Çünkü Bosporus Krallığı'nı var eden başlangıçta küçük birer koloni olan bu şehirlerdir.

Kolonizasyon Dönemi'nde Hermonassa önemli bir liman olmalıydı. Çünkü bu dönemde gelişmeye devam eden bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönem itibariyle Bosporus Krallığı'nın önemli bir merkezi haline gelmiştir. Özellikle bölgedeki tahıl, balık, maden, kereste ve köle ticareti göz önünde bulundurulduğunda bu limanın önemi daha net anlaşılabilir. Çünkü bütün bu ürünlerin ithal edilmesinde limanların büyük bir önemi vardır. Kaynaklarda açıkça belirtilmese de bu ürünlerin ithalinde limanlar aktif olarak kullanılmıştır. Hermonassa Limanı'nın da bu noktada büyük bir öneme sahip olması gerekir.

2.3.2. Spartakid Dönemi'nde Hermonassa

MÖ 6. yüzyılın başlarında Miletoslular tarafından kurulan koloniler örneğin Panticapaeum, Phanagoria ve Hermonassa Arkhaenakdislerin egemenliği altında bir dizi Grek kolonisiyle bir araya getirilmişti (Phang vd., 2006: 156-157). Bu önemli ve üzerinde durulması gereken bir noktadır. Çünkü Arkhaenakdislerin burada kilit bir rolü vardır. Özellikle Bosporus tarihinde ve Hermonassa antik kentinin gelişiminde önemli bir rol oynadıkları söylenebilir. Antikçağda inanıldığı üzere Avrupa ve Asya olmak üzere iki dünyanın buluşma noktasında Karadeniz ve Azov Denizi'nin hinderlandındaki yolu açan iki büyük nehir arteri (Kuban ve Don) ve barbar nüfusun iki temel grubu ya da başka bir deyişle göçebe ve yerleşik iki dünya birliğinin tüm belirgin avantajlarını ortaya koymuşlardır (Saprykin: 2018). Böylece Spartakidlerin Bosporus Krallığı'nı oluşturmasındaki temel taşı Arkhaenakdislerin koyduğu söylenebilir. Yukarıda bahsedildiği üzere Hermonassa'nın siyasi tarihi MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına, yani Arkhaenakdis hanedanlığının iktidara gelmesinden önceki bir tarihe dayanır. Bu erken dönem ise 5. yüzyıla kadar devam etmiş ve sonrasında Arkhaenakdis ve Spartakid hanedanlıklarının hakimiyetini görmüştür.

MÖ 438 yılında Arkhaenaktislerin I. Spartacus (MÖ 438-432) tarafından devrilmesiyle Spartakid olarak adlandırılacak yeni bir Bosporun hanedanlığı başa gelmiştir (Saprykin: 2018). Böylece Hermonassa'nın da içinde bulunduğu bu şehirler yeni bir hanedanlık egemenliği altında birleşmiştir. Bu birleşimlerin neden yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte İskit baskısı veya askeri bir fetih hareketi olabileceği öne sürülmüştür (Vlassopoulos, 2013: 116). Hanedan

değişikliğinin sebebinin tam olarak bilinmediği gibi bu değişikliğin hangi koşullarda yapıldığı da bilinmemektedir. Spartakid rejimi de Arkhaenakdislerin tiranlığı gibiydi fakat Trakyalı, Maeotian veya İranlı bir aile olarak tamamen Helenleşmişti (Saprykin: 2018). Yunanca hala resmi dilleriydi fakat halkın çoğu muhtemelen Sarmat ya da Trak dili konuşuyordu ve tapındıkları tanrılar Ana Tanrıça ya da Yunan panteonundan tanrılardan çok İran Güneş kültü Mitra gibi kahramanlardı (Ascherson, 2002: 282). Hermonassa kazılarında elde edilen bulgular ve buluntular da bu kültürlerin varlığını doğrulamıştır (Finogenova, 2003: 1013). Özellikle bazı ibadethane kalıntıları Grek kültürlerinin varlığına işaret etmiştir. Durum her ne olursa olsun Spartakidler hem Bosporus'un hem de Kırım'ın Grek şehirlerini içeren ve Macotae ve Sindoi gibi Kuban Bölgesi'nin Grek olmayan topluluklarını içeren karmaşık bir devlet yaratmıştır (Vlassopoulos, 2013: 116). Dolayısıyla kolonizasyon döneminde görülen etnik çeşitlilik Spartakid hâkimiyeti altında devam etmiştir. Aynı zamanda Spartakidler Karadeniz sahilinde İskit altın çağına kadar devam eden bir istikrar süreci de başlatmışlardır (Vinogradov, 2007: 146). Bu durum Hermonassa için bir ilk olma özelliği taşıyordu. Bu süreçte Hermonassa Asya Bosporus'undaki en önemli ve en zengin şehirlerden biri gibi gözüküyordu (Finogenova, 2003: 1020).

Hanedanlığın ilk yöneticisinin I. Spartacus olduğu bilinmektedir (Ustinova, 1999: 4). Hatta hanedan kurucusunun ismiyle anılmaktadır. Spartacus'un etnik kökeni tam olarak bilinmemektedir. Grek, Sindian, Sarmatian ya da Bosporus'ta var olan Kimmer kökenli birinin soyundan gelebileceği tartışılmaktadır (Hind, 2008: 491). Fakat isminin dilsel olarak değerlendirilmesine dayanarak Trakya kökenli olabileceği ileri sürülmektedir (Gibson, 1997: 25). Başka bir görüşe göre ise Trakya değil İran kökenli olabileceği iddia edilmektedir (Detel, 2008: 712). I. Spartacus'den sonra gelen yöneticilerin listesini büyük oranda Diodorus Sicilius sayesinde biliyoruz (Diod. Sic. 12. 31). Bu dönemde ilk yöneticilerin devletin güçlenmesine ve bölgenin gelişmesine yönelik aktif bir politika izledikleri bilinmektedir (Vinogradov, 2007: 146). I. Spartacus'tan sonra yerine oğlu I. Satyrus (MÖ 432-389) geçmiştir. Bosporus Krallığı'nın özel yetkileri bulunan bir archonu olarak oğulları Leucon, Metrodorus ve Gorgippus'un da katkılarıyla tek başına devleti yönettiği anlaşılmakla birlikte ünvanı bilinmemektedir (Hind, 2008: 493). Böylece Bosporus Krallığı'nı başkent Panticapaeum'dan yaklaşık olarak üç yüzyıldan fazla süreyle yöneten Spartakid Hanedanlığı'nı başlattılar. Satyrus'un Nymphaeum'u fethetmesi devletin sınırlarını genişletmiştir ve bu sınırlar aynı zamanda Taman Yarımadası'ndaki Hermonassa ve Phanagoria kolonilerini de içermiştir (Hind, 2008: 493).

I. Satyrus'tan sonra yerine oğlu I. Leucon (MÖ 389-349) geçmiştir. Bu dönemde Hermonassa antik kentinin ekonomik olarak gelişmeye devam ettiği tahmin edilmektedir. Bu durum ise doğrudan Bosporus'un siyasi önemini güçlendirmiştir. I. Leucon Theodosia'yı ve barbar kabileler tarafından doldurulan Asya Boğazı'ndaki birçok toprağı devletin sınırlarına dâhil etmiştir. Onun yönetimi altında devlet karışık bir sosyo-ekonomik yapıya ve eşsiz bir Grek-barbar kültürüne sahip olmuştur (Vinogradov, 2007:147). Bu dönemde dikkat çeken bir diğer nokta ise Bosporus ve İskit

ittifakıdır. Bu ittifakın temeli Bosporus hükümdarlarının ve İskit krallarının benzer politik, ekonomik ve kültürel hedeflere dayanmasıdır (Vinogradov, 2007: 147). İttifakın sebebi aynı zamanda o dönemdeki Grek-barbar ilişkilerini düzenlemeye yönelik de olabilir. Sonuçta Bosporus devleti Grek-barbar kültürünü kendi içerisinde harmanlamaya çalışmış ve bunu da başarabilmiş bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de yöneticilerin en temel amacı bu kültürü koruyabilmektir. Elbette bölgedeki istikrarı koruyabilmek için de bu tip ittifaklar önem arz etmektedir. Bu dönemde yapılan ittifaklar da amacına uygunluk göstererek başarıya ulaşmıştır diyebiliriz. Fakat I. Leucon'dan sonra bu istikrar zedelenmeye başlamıştır. Leucon'dan sonra iki oğlu II. Spartocus (MÖ 342-347) ve I. Paerisades (MÖ 347-309) devleti beş yıl ortaklaşa yönetmişler ve Spartocus'un ölümünden sonra da Paeridsades yaklaşık otuz yıl boyunca tek başına hüküm sürmüştür (Hind, 2008: 495). Onun ölümüyle oğulları II. Satyrus, Prytanis ve Eumelus iktidar kavgasına girdiler sonunda Eumelus (MÖ 309-304) galip gelerek başa geçti ve tüm Karadeniz Bölgesi'ni içeren iddialı politikalar başlattı (Hind, 2008: 495). Bu dönemde devletin ekonomik ve siyasi alanda yükselişe geçtiği söylenebilir. Yaklaşık olarak MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru ise Bosporus'un ekonomik ömrü azalmaya başlamıştır. Bu dönemde devletin bir istikrarsızlık sürecine girdiğini söyleyebiliriz. Bu kısmen çeşitli aşiret göçlerinden ve kabileler arasında çıkan savaşlardan kaynaklandı (Finogenova, 2003: 1027). Hermonassa da bu siyasi istikrarsızlıktan etkilenmiş ve ekonomik olarak bir krize girmiştir. MÖ 3. yüzyılın sonu ile 1. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde kent çürüme halindedir (Finogenova, 2003: 1027). Sonuç olarak yaşanan siyasi olaylar Bosporus tahıl ticaretinde ve Hermonassa ekonomisinde büyük bir krize neden olmuştur. Ekonomik krizinin yanında İskit baskısı da yoğun bir şekilde hissedilmeye başlayınca yönetim epey zor durumda kalmıştır. Tüm bunlar ise Pontus krallarından yardım istenmesini zorunlu kılacaktır.

Genel olarak Spartakid Dönemi'ni değerlendirecek olursak bu hanedanlık yönetimi altında krallık zamanla imparatorluğa dönüşmüştür. Şehirli yöneticilerin, gemici iş adamlarının ve tüccarlarının Yunan olduğu fakat yönetici ve askerlerinin Trak, İskit ve giderek artan bir oranda Sarmatlardan oluşan erken bir Kuzey Bizans'ı haline gelmiştir (Ascherson, 2002: 278). Bu büyümede dikkat çekilmesi gereken nokta ticarettir. Atina'nın en önemli buğday kaynağı şüphesiz Bosporus Krallığı'dır. Hermonassa da bu noktada büyük bir öneme sahiptir. Çünkü kırsal alanlarının büyüklüğü ve hem tarımsal hem de hayvansal ürünleri özellikle Bosporus ekonomisi için çok önemliydi. Bu krallıktan ve dolayısıyla Hermonassa'dan Atina'ya ithal edilen buğday ya da hububat krallığının ekonomisini elbette geliştirmiştir. Bosporus Krallığı sadece Atina için değil aynı zamanda Ege ve Akdeniz için de büyük bir hububat tedarikçisi olduğu için bu dönemde hanedanlıkla olan ilişkiler özel bir önem arz etmiştir. Bölgenin bol hububat miktarı belki de krallığın hem Klasik hem Hellenistik hem de Roma zamanlarında sağ kurtulmasının anahtarıdır (Gibson, 1997: 25.). Coğrafyanın sahip olduğu bu avantajı değerlendiren hanedanlık yöneticileri zaman içerisinde siyasi konumlarını güçlendirmiştir.

2.3.3. Geç Hellenistik Dönemde Hermonassa

Spartakid yönetiminin zayıflamasıyla Bosporus Krallığı ve Hermonassa gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu durum üzerinde özellikle ekonomik ve siyasi çöküş etkili olmuştur. Tahıl ticaretinin azalmasıyla ekonomik olarak bir zayıflamanın başlaması ve bununla birlikte Kuzey Karadeniz'deki barbar kabilelerin³² faaliyetlerinin artması Spartakid hanedanının sonunu getirmiştir (Gibson, 1997: 27).³³ Özellikle İskitlerin baskısı Spartakid yönetimini epey zorlamıştır. Bu sebeple dış yardıma muhtaç kalan yönetim ilk olarak Pontos kralı I. Pharnakes'ten (MÖ 197-160/159) yardım istemiştir (Emir, 2014: 75; Arslan, 2007: 66-67).³⁴ Pontos Krallığı'nın Kuzey Karadeniz'deki Helen koruyuculuğu faaliyeti VI. Mithradates (MÖ 120-63) dönemine kadar devam etmiştir. Bu dönemlerdeki yardımlar dosthane ilişkiler adı altında yapılsa da gerçekte elbette siyasi ya da ekonomik çıkarlara dayanmıştır. I. Pharnakes döneminde başlayan Helen koruyuculuğu gelecekte Mithradates VI Eupator'un Helen koloni bölgelerini ele geçirmesinde etkili olmuştur (Tezcan, 2007: 40). Bunun yanı sıra Hermonassa'nın tüm bu siyasi olaylardan ve ekonomik krizden kurtulması da Mithradates'in iktidara gelmesiyle bağlantılıdır. Bölgede sağlanacak olan istikrar Hermonassa'nın tüm bu olaylardan sağ çıkmasını sağlayacaktır.

I. Pharnakes Helen koruyuculuğunu üstlenirken aynı zamanda bu coğrafya üzerinde çeşitli siyasi emellerin de peşindeydi. Karadeniz'in ve Karadeniz kıyılarının Mithradates Krallığı'nın geleceği için önemli bir coğrafya olduğunu ilk farkedilen kral I. Pharnakes oldu (Emir, 2014: 213).³⁵ Bu durum üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü bu konu gelecek yıllardaki Karadeniz hâkimiyeti için ilk Helen koruyuculuğu fikri ve bu fikrin altında yatan siyasi gerçekleri ifade etmekte bir başlangıç noktası olması bakımından önemlidir. I. Pharnakes bu bağlamda Miletos kolonisi olan Sinope şehrini ele geçirerek başkent yapmış ve daha sonra da Doğu Karadeniz'deki Miletos kolonilerini almaya devam ederek Kerasus (Giresun), Kotyora (Ordu) ve Trapezus (Trabzon) şehirlerini ele geçirmiştir (Albayrak, 2010: 61). Karadeniz'in doğusundaki bu ilerleyiş elbette diğer devletleri huzursuz etmiştir. Rhodos ve Bergama gibi Anadolu devletlerinin bu dönemde Pontos'a düşman olması ve Roma'ya müracaat etmesi sonucu Roma harekete geçerek I. Pharnakes'i MÖ 179 yılında barış yapmaya Sinope ve kolonileri dışında aldığı bütün yerleri geri vermeye zorlamıştır (Tezcan, 2007: 40). I. Pharnakes de bunun üzerine Kuzey Karadeniz'e

³² Bu kavimler özellikle Sarmat ve İskit topluluklarıdır. Bkz: Grakov, 2008.

³³ Bosporus'ta tahıl krizinin yaşanmasında özellikle alternatif tarım alanlarının keşfedilmesi neden olmuştur. Özellikle mısır ihracaatı yeterli tahıl üretimi anlamında büyük rol oynadı. Bu anlamda da Bosporus ekonomisine büyük bir rakip oldu. Mısırın tahıl tedarikinde kullanımının artması ve üretimin yerel olarak azalması muhtemelen Bosporus'ta yaşanan tahıl krizinin temel sebebidir. Gibson, 1997: 27.

³⁴ I. Pharnakes Kuzey Karadeniz'deki Hellen kolonileriyle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiş ve İskit akınlarına karşı da koruyucu bir görev üstlenmiştir. Buna göre I. Pharnakes onları İskit akınlarına karşı koruyacak ayrıca bağımsızlıklarına da saygı gösterecektir. Bu dostluk anlaşması ile I. Pharnakes Pontos Krallığı'nı Kuzey Karadeniz bölgesindeki Hellen kentlerinin koruyucusu ve kurtarıcısı olarak göstermiştir. Bkz: Arslan, 2007: 66-67; Emir, 2014: 75.

³⁵ Aynı zamanda bölgede ilk kez birleşik bir "Karadeniz Krallığı" kurmayı amaçlayan ilk Pontos kralı da I. Pharnakes'tir. Bkz: Emir, 2014: 213.

yönelmiş ve Bosporus topraklarına gözünü dikmiştir (Demircioğlu, 2011: 359-360). Bu bölgedeki ilk faaliyeti ise karşı Chersonesos (Sivastopol) ve Odessos (Varna) ve diğer Grek kolonilerini ve Grekleri İskit akınlarına karşı korumak olmuştur (Arslan, 2007: 65).

I. Pharnakes'ten sonra Mithradates V Euergetes (MÖ 150-120) döneminde de Pontos Krallığı Kuzey Karadeniz bölgesinde faaliyet göstermiştir. V. Mithradates'in I. Pharnakes'ten en büyük farkı Bosporus ile ticaretin devam etmesi için İskitlerle dosthane ilişkiler kurması ve onların saygısını kazanmasıdır (Emir, 2014: 214). İzlediği yardımsever ve dosthane ve Hellensever (philhellen) dış politika sayesinde Marathon'lu Seleukos tarafından Delos adasında bir heykeli bile dikilmiştir (Arslan, 2007: 71). Dolayısıyla bu dönemde I. Pharnakes'in açtığı yolda ilerlenerek onun yayılmacı ve saldırgan politikasının yerine yarı yayılmacı ve Roma yanlısı bir politika benimsenerek Mithradates Krallığı Anadolu'nun önde gelen Hellenistik krallıklarından biri haline getirilmiştir (Arslan, 2007: 72).

MÖ 120 yılına gelindiğinde Pontos Krallığı'nın başına Mithradates VI Eupator (MÖ 120-63)³⁶ geçmiştir (Arslan, 2007: 74).³⁷ VI. Mithradates bütün Anadolu'yu tek bir hâkimiyet altında birleştirerek Roma'yı Anadolu'dan atmak, daha sonra ise Makedonya ve Hellas'ı zaptetmek istiyordu (Tezcan, 2007: 46). Mithradates tüm bu isteklerini hayata geçirmek için çeşitli yollara başvurmuştur (Arslan, 2007: 80).³⁸ İlk hedefi krallığının sınırlarını genişletmek olmuştur. Bu bağlamda Kuzey Karadeniz onun için büyük önem teşkil etmiştir. Öncelikle bu bölge Hermonassa, Panticapaeum, Phanagoria ve Theodosia gibi önemli kentlere, limanlara ve tersanelere sahiptir (King, 2007: 50-51). Ayrıca bu coğrafyanın sahip olduğu verimli topraklar tahıl üretimi açısından önemlidir. Balıkçılık potansiyeli de göz önünde bulundurulduğunda bu bölgenin kontrolünü ele geçirmek Mithradates için hayati bir önem kazanmıştır. Bölgede sağlayacağı başarı Grek kolonilerini onun yanına çekmesinin yanı sıra kendisini de Kuzey Karadeniz kıyılarına çıkaracaktı (Emir, 2014: 80).³⁹ Bu dönemde İskitlerinin Bosporus Krallığı üzerinde baskılarının gittikçe artması üzerine I. Pharnakes zamanında istenilen yardım VI. Mithradates'den de istendi (Gibson,

³⁶ Mithradates Krallığı'nın en büyük ve en tanınmış kralı olarak bilinir. Mithradates Sülalesi'nden gelen Büyük lakaplı, Eupator (Şanlı babaya sahip) diye anılan VI. Mithradates Eupator Dionysos, babası V. Mithradates ile Selevskos sülalesinden kraliçe Laodike'nin oğlu olarak MÖ132 yılında Sinop'ta dünyaya geldi. Batıda Roma'nın en büyük düşmanı olarak anılmıştır. Aynı zamanda aslen İran (Pers) asıllı olan ve soylu bir aileden gelen Mithradates Pontos hanedanının ve İskender'den sonra gelen kralların en büyüğü olarak anılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Tezcan, 2007.

³⁷Iustinus'a göre; VI. Mithradatesi'nin önemli ve büyük bir kral olacağı olağanüstü göksel olaylar zinciriyle daha önceden haber verilmiştir. Mithradates'in doğduğu gün ve krallığı yönetmeye başladığı ilk gün gökyüzünde kuyruklu bir yıldız oluşmuş ve 70 gün o kadar çok parlamış ki parlaklığı güneşi bile bastırılmış gibi rivayetler mevcuttur. Kuyruklu yıldızın 70 gün görülmesi Mithradates'in yaşam süresini, gökyüzünün dört bir yanını kaplaması onun seferlerini ve parlaklığının güneşi bile bastırması Mithradates'in yaşamı boyunca Roma'nın gücünü gölgede bırakması şeklinde yorumlanmıştır. Bu şekilde daha birçok efsanevi ya da olağanüstü hikâyeler mevcuttur. Daha fazla bilgi için bkz: Arslan, 2007: 74.

³⁸Mithradates krallığı yönetmekten ziyade sınırları genişletmeye büyük önem vermiştir. Bu amaçla orduyu elden geçirmiş ve eksikliklerini gidermiştir. Krallığın genç nüfusunu askere alarak onları sıkı bir eğitimden geçirmiştir. Bkz: Arslan, 2007: 80.

³⁹ Bölgedeki tahıl potansiyeli ve limanların ticaretteki önemi Mithradates için ayrıca bir öneme sahiptir. Bu sebeple Kuzey Karadeniz'e ayak basmak onun için büyük bir fırsat olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz: Emir, 2014: 80.

1997: 27). Fakat bu dönemde edilen yardımın önceki dönemlerden büyük bir farkı vardır. VI. Mithradates Spartakid yönetimini İskit baskısından kurtarmayı ve İskitleri topraklarında mağlup etmeyi başarmıştır. Dolayısıyla Bosporus Krallığı üzerindeki en büyük baskı yok olmuştur. Bu durum önemlidir. Çünkü belki de VI. Mithradates'in asıl başarısı ya da Spartakid yönetimini sona erdirmesindeki gücü burada gizlidir. Bundan önceki krallar sadece fiili olarak destek vermişlerdi. Yardımları bir sıfat olarak "*Helen Koruyucusu*" adı altında toplanmıştı. VI. Mithradates ise bu konuda bir çığır açtı ve bu durumu bir fikre dönüştürmeyi başardı. Dolayısıyla VI. Mithradates sadece dosthane tavırlar sergilemedi. Her fırsatta kendini kurtarıcı olarak gösterdi, vurguladı ve en önemlisi hissettirdi. VI. Mithradates'in kendine özgü bu tavrı kendi ulusuyla olan ilişkilerinde yarı Pers yarı Helen, Helenlerin gözünde Pers isimli olmasına rağmen bir Helen'di (Arslan, 2007: 125-126).

Kendi krallığının geleceğini de düşünen ve genişleme politikasını da göz önünde bulunduran Mithradates, I. Pharnakes döneminde olduğu üzere o da kendini "*Helen Koruyucusu*" ilan etmiştir. Bunun üzerine komutanlarından biri olan Sinope'li Diophantos'u Khersonesos üzerine göndermiştir (Grakov, 2008: 67). Kısa sürede bölgeye gelen Diophantos o zamana kadar yenilmez olarak kabul edilen İskit ordusunu kısa sürede yenerek bölgedeki Helen kentlerinin koruyuculuğunu elde etmiştir (Tezcan, 2007: 46). Elde edilen bu başarının getirileri elbette kayda değerdir. Bu zafer sonrasında Pontos kralı VI. Mithradates İskitlere karşı zafer anıtı diken ilk kral olmuştur (Arslan, 2007: 82). Aynı zamanda bu başarı Pontos Krallığı'nın özellikle de VI. Mithradates'in Karadeniz coğrafyasında saygınlığının artmasını da sağlamıştır. Kuzey Karadeniz'de İskitlere karşı kazanılan bu zaferin ardından Diophanus takviye kuvvetlerle birlikte İskit içlerine doğru ilerlemiş ve ikinci seferinin de başarıyla sonuçlandırmıştır (Emir, 2014: 81-82). Başlangıçta Kırım İskitleri üzerine yapılan sefer ikinci aşamada İskitlerin tamamı üzerine yapılmıştır. Fakat Diophanus'un Pontus'a geri dönmesini fırsat bilen İskitler güçlerini yeniden toparlayak karşı saldırıya geçmiş ve kaybettikleri yerleri geri almışlardır (Emir, 2014: 82).⁴⁰ Bu durum üzerine Diophanus üçüncü İskit seferine çıkmıştır. Böylece Diophanus kısa sürede kendisine verilen görevlerini yerine getirerek büyük başarılar sağlamıştır. Bu başarılar VI. Mithradates'in itibarını daha da arttırmış ve bölgede hâkimiyet kurmasını sağlamıştır. Hatta Bosporus kralı Pairisades/Parisades'in kendi isteğiyle ülkesini VI. Mithradates'e hediye vermek istediği ileri sürülmektedir (Arslan, 2007: 83; Emir, 2014: 81-82).⁴¹ Kırım Yarımadası üzerindeki seferlerin başarıya ulaşması ve Grek kolonilerinin de desteğinin kazanılması sonucu Kırım Yarımadası ve

⁴⁰Atlı göçebe halklar savaş sırasında zor durumda kaslıklarında ya da ağır yenilgiler verdiklerinde Karadeniz'in geniş kuzey steplerine doğru çekilerek kurtulabildikleri gibi, başka göçebe halklarla da birleşip eskisinden daha kalabalık güçlerle karşı saldırıya geçebiliyorlardı. Pontos Krallığı'na karşı olan bu saldırı da bu durumun örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz: Emir, 2014: 82.

⁴¹Diophanus askeri başarılarından sonra Bosporus kralının daveti üzerine Pantikapion'a geçti ve burada Bosporus'un Mithradates Krallığı'na bağlanması yönünde karar alındı. Fakat bu sırada ülkelerinin Mithradates Krallığı'na bağlanmasını istemeyen bazı İskit grupları huzursuzluk çıkardı ve Bosporus kralı Pairisades/Parisades'i öldürdüler. Arslan, 2007: 83; Emir, 2014: 81-82.

Bosporus Krallığı Mithradates Krallığı hâkimiyeti altına girmiştir (Emir, 2014: 81-82). Böylece Geç Hellenistik Dönemde Hermonassa kenti, yine Bosporus Krallığı'na bağlı bir şehir olarak görülmekle birlikte dolaylı olarak Mithradates Krallığı'nın bir liman şehri haline gelmiştir. Elbette bu siyasi başarı IV. Mithradates'in Karadeniz'in kuzeyindeki bu liman kentlerini krallığı için aktif bir şekilde kullanmasını da sağlayacaktı. Özellikle Mithradates savaşlarında IV. Mithradates'in hazırladığı devasa büyüklükteki ordunun yiyecek ve asker ihtiyacı, donanmanın kereste ihtiyacı Karadeniz'in kuzey bozkırlarından bu limanlar vasıtasıyla hızlı bir şekilde Pontos'a ulaşması sağlanacaktı. Özellikle Hermonassa Limanı'yla birlikte Karadeniz'deki diğer limanlar Mithradates Krallığı'nın büyümesinde önemli bir rol oynayacaktı.

VI. Mithradates'in Kırım Seferi'ni başarıyla sonuçlandırması ve Bosporus Krallığı'nı hâkimiyeti altına alması sonrasında yaşanan gelişmeler Roma ile ilişkiler açısından da önemlidir. Hatta Roma'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki geleceği açısından da önemli bir yere sahiptir. Mithradates Kırım'daki başarılarından ve Bosporus Krallığı'nı ele geçirmesinden sonra gözünü Anadolu'ya dikmiş ve bunun neticesinde Bithynia kralı III. Nikomedes ile anlaşarak Galatia ve Paphlagonia'yı aralarında paylaşarak Kappadokia ve Kolchhis bölgelerini ele geçirmiştir (Tezcan, 2007: 47). Önce Karadeniz'de sonra da Anadolu'da başarılı faaliyetler göstermesi sonucunda Grek halkının sempatisini kazandığı gibi Karadeniz, Anadolu ve diğer halkların da sempatisini kazanan Mithradates'in saygınlığı artmıştır. Hepsinden daha önemlisi ise bütün bu başarılar Mithradates'in gücüne güç katmıştır. Roma'yı asıl harekete geçiren ise Mithradates'in bu denli güçlenmesidir. Çünkü Mithradates'in tahta çıkışından itibaren savaşlar, ayaklanmalar ve diplomasiyle geçen uzun yıllardan sonra antikçağ Karadeniz Tarihi'nde, Karadeniz havzası büyük ölçüde ilk kez bir kralın egemenliği altına girmiştir (Arslan, 2007: 91). Onun Roma hâkimiyet alanı dışında, fakat Roma aleyhine olan bu genişlemesi Roma'yı harekete geçirmiş ve böylece Roma ile aralarında başlayan ve oldukça uzun sürecek savaşlar meydana gelmiştir (Tezcan, 2007: 47). Böylece Birinci, İkinci ve Üçüncü Mithradates savaşları uzun yıllar boyu sürecek ve güç dengelerini önemli ölçüde değiştirecektir. Bu savaşlar Hellenistik Doğu'nun Roma'ya karşı son ayaklanması olacaktır (Atlan, 2014: 147).

Mithradates Savaşlarının sonu VI. Mithradates'in de sonunu getirmiştir. Önce damadı II. Tigranes ile iş birliği yapmış ve bu dönemde Roma komutanı Lucullus'un ordusunda ayaklanma çıkmasını fırsat bilerek güçlenmişlerdir (Tezcan, 2007: 54). Fakat Roma ordusunun başına Pompeius'un geçmesi işleri karıştırmış ve Pompeius ile yapılan savaşın sonucunda Mithradates ağır bir yenilgi almıştır. Bu yenilgi damadıyla Mithradates'in arasını bozmuş ve Mithradates'i kaçmaya mahkûm etmiştir. Böylece Mithradates Pontos'a geri dönemeyeceğini anlayarak Kırım'daki Bosporus Krallığı'na gitmiştir (Arslan: 2007). Burada oğlu Makhares'in kendisine ihanet ederek Roma ile anlaşacağını öğrenmiş ve bunun sonucunda oğlunun ölmesiyle birlikte Bosporus Krallığı'nın başına geçmiştir. Belki de Mithradates'in sonunun böyle olmasının sebebi en yakınlarına olan sonsuz güveniydi. Zira öz oğlu Makhares örneğinde olduğu gibi, Bosporus

Krallığı'nı en geniş sınırlarına ulaştığı dönemde oğluna bağışlayan Mithradates krallığını çok ağır bir hayal kırıklığı ile geri alabildi. Üstelik aynı ihanete diğer oğlu II. Pharnekes (MÖ 63-47) tarafından da uğradı. II. Pharnekes Roma ile gizlice anlaşarak Bosporus Krallığı'nın yeni kralı oldu (Emir, 2014: 107). Bu sırada Pompeius ise Bosporus Krallığı'nı abluka altına almış ve bütün bunlar da Karadeniz Bölgesi'ndeki ticareti sekteye uğratarak burada Mithradates aleyhine bir isyan çıkmasına neden olmuştur. Görkemli başarılarının ardından esareti kabul etmeyip bir çıkış yolu arayan Mithradates sonunun geldiğini anlayınca Roma esiri olmak yerine kendi hayatını kendisi bitirmek istedi. Önce eşleri ile çocuklarına zehir içirerek öldüren Mithradates daha sonra aynı zehirden içti fakat çocukluğundan itibaren zehirlenme tehlikelerine karşı panzehir aldığı için zehir vücudunda etkili olamamıştır (Arslan, 2007: 507). Bunun üzerine özel korumasından kendisini öldürmesini istedi (Howatson, 2013: 623).

Sonuç olarak VI. Mithradates krallığı boyunca Romalılarla mücadele etmiş, birçok milleti bünyesinde barındırmış ve onların hem sempatilerini hem de hayranlıklarını kazanmıştır. Bu sempatiyi ilk olarak kimsenin yenemediği İskit halklarını yenerek daha sonra da tüm Karadeniz havzasını ele geçirerek bölgedeki herkesi kendi hâkimiyeti altına toplamasıyla kazanmıştır. Tüm bunları sadece askeri gücüne değil aynı zaman da kişilik özelliklerine, yürüttüğü önemli politikalara da borçludur.

VI. Mithradates Karadeniz çevresindeki bütün kentleri hâkimiyeti altına alarak birleşik bir Karadeniz Krallığı ortaya çıkardı ve bunula birlikte Karadeniz'in insan, tahıl ve hammadde kaynaklarına da sahip oldu (Emir, 2014: 216). Tüm bu ekonomik kazançlar elde edilen siyasi başarılar kadar önem arz etmektedir. Bu durum Roma ile girilen savaşlar açısından da aslında önemli bir yere sahiptir. Roma ile mücadele edebilecek kadar ekonomisi yeterli, gelişmiş, güçlü hatta belki de ileri olabilmek üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bütün bunlar aslında VI. Mithradates'in gücünün çok büyük göstergeleridir. Karadeniz'in liman, balık ve tahıl zenginliği elbette ona çok büyük getiriler sağlamıştır. Bölgedeki limanlar ticaret potansiyelinin yanı sıra önemli tersaneleri de bünyesinde bulunduruyordu (King, 2008: 50-51). Bunun yanı sıra hem Karadeniz'in hem de Kolkhis'in coğrafi olanakları da VI. Mithradates'in önemli kazançları arasındadır. Bu bölgelerin sık ormanlarla kaplı olması ve gemi yapımı için gerekli her çeşit malzemenin varlığı gemi yapımında büyük olanaklar sağlamıştır (Arslan, 2007: 113).⁴² Bu da savaş şartlarında ya da savaş hazırlıklarında elbette fayda sağlamıştır. Ayrıca bu bölgelerdeki zengin demir, gümüş ve bakır madenlerini işlemeye başlaması onu kısa sürede ekonomik açıdan epey iyi duruma getirmiş ve sadece Küçük Asya'nın değil dünyanın en zengin krallarından biri yapmıştır (Arslan, 2007: 112). Karadeniz'in hinterlandından elde edilen tüm bu kazanımlarla bölgedeki limanların oldukça önem arz ettiği görülmektedir. Hermonassa Limanı da diğer limanlar gibi

⁴² Bölgede bulunan bol miktarda kaliteli sedir, servi, ladin, çam ve kestane ormanlarının yanı sıra, yelken yapımı için keten, ipler için kenevir ve balmumu gemi kalaslarının korunması için de zift üretimi mevcuttur. Bkz: Arslan, 2007: 113.

Mithradates Krallığı'na oldukça iyi hizmet etmiş, krallığın ihtiyacı olan özellikle hububat ve insan kaynağı bu limanlar ile Pontos'a hızlı bir şekilde ulaşmıştır. Bu da Krallığın gerek savaşlarda gerekse diğer zamanlarda güçlü bir şekilde ayakta durmasında etkili olmuştur.

VI. Mithridates'in ölümüyle Hellenistik dünyanın son büyük ve tam bağımsız hükümdarı tarih sahnesinden çekilmiş, Romalılar rahat bir nefes almış, parçalanmak üzere olan Doğu devletleri bir araya getirip Roma'ya karşı savaşmak fikri son bulmuş, Hellenistik krallıkla gibi kavramlar ortadan kalkmış ve artık Hellas, Anadolu ve Syria'da Roma hâkimiyeti başlamıştır (Arslan, 2007: 531).

2.3.4. Roma İmparatorluk Döneminde Hermonassa

Mithradates Savaşları sonunda Roma, Anadolu'da Eyaletlerinin güvenliği için özellikle Karadeniz havzasının stratejik önemini fark etmiştir. Bu yüzden Mithradates Savaşları'nın kahramanı Pompeius, savaşlardan sonra özellikle Hermonassa, Panticapaeum, Theodosia gibi önemli liman kentlerin olduğu Karadeniz'in kuzeyi ile Sinope, Trapezus, Kolkhis gibi diğer önemli limanların yer aldığı Karadeniz'in güneyinde bir takım siyasi ve idari düzenlemelere gitmiştir. Bu düzenlemelere ilk olarak Karadeniz'in güneyinden yani Pontos Bölgesi'nde başlamıştır. Böylece yeni ele geçirilmiş olan Pontos Devleti'nin batı parçasını tek eyalet haline getirmiş daha sonra da burayı Bithynia ile birleştirerek Bithynia-Pontos eyaletinin meydana getirmiştir(Atlan, 2014: 171).⁴³ Bu eyalet Roma'nın Anadolu'da Asya Eyaleti ve Cilicia Eyaleti'nden sonra kurulmuş üçüncü eyaletidir. Pompeius eyaletler üzerinde yaptığı düzenlemeyi şehirler üzerinde de yapmıştır. Oluşturduğu eyaletlerin yanı sıra yeni şehirler de oluşturmuştur. Bu şehirlerden bazıları Pompeius tarafından yeni kurulmuş bazılarının ise nüfusu arttırılmıştır. Mithradates Krallığı'nın batı kısımlarını 11 yönetim bölgesine ayırmış ve buralarda Sinope, Amisos, Amastris ve Amaseia'dan başka yedi kent de kurmuştur (Jones, 1998: 154).⁴⁴ Bu düzenlemelerden bir diğeri de Pompeius'un askeri ve güvenlikle ilgili olarak bazı yerleri bu kentlere dâhil etmemesidir. Pompeius bazı bölgeleri özellikle Roma etkisinden uzak, denetlenmesi zor, güvenlik açısından tehlikeli yerleri Mithradates Savaşları sırasında kendisine yardım eden kral ya da yerel prensliklere bağışlayarak bölgede Roma'ya bağlı yeni krallıklar oluşturdu (Arslan, 2007: 490-493). Anadolu'nun kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerini, Fırat'ın doğusundan itibaren bağımlı krallara vererek buralarda Anadolu'daki Roma eyaletlerinin güvenliği için tampon bölgeler oluşturdu ve sınır bölgelerinde oluşturulan bu krallıkların durumu Roma ile olan ilişkilerine göre şekillendi (Emir, 2014: 120). Karadeniz'in güneyinde yapılan bu siyasi düzenlemelerden sonra Pompeius ardından Karadeniz'in

⁴³Tek bir vali tarafından idare edilecek olan bu çift eyaletin içinde Grek şehirleri, Küçük Asya'nın Roma devrinde kültürlü hale gelmesinde Grek şehirlerinin Hellenistik devri krallıkları içinde oynadıkları rolü oynayacaklardı. Atlan, 2014: 171.

⁴⁴Magnapolis, Diospolis, Nikopolis, Neapolis, Megalopolis, Pompeipolis ve Zela diğer yedi kentin ismi olarak sayılabilir. Jones, 1998: 154

kuzeyine yönelmiştir. Hermonassa kentinin de içinde yer aldığı Bosporus Krallığı'nı vassal bir krallık olarak babasına ihanet eden II. Pharnakes'e vermiştir.

Gaius Iulius Caesar (MÖ 100-44) dönemine gelindiğinde II. Pharnakes'in Bosporus Krallığı'nı canlandırma çalışmaları ön plana çıkmıştır. VI. Mithradates'in ölümüyle Roma'nın müttefiki ve dostu olarak Bosporus Krallığı'nın başına getirilen II. Pharnakes MÖ 48'de Roma'ya karşı savaş açarak Karadeniz'in doğusunda bulunan Kolkhis Bölgesi'ne saldırmıştır (Magie, 1950: 408). Bu bölge Pompeius'un siyasi ve idari düzenlemeleri sırasında Aristarkhos'a verilmişti fakat II. Pharnakes'in ordusu karşısında Aristarkhos bir mukavemet gösterememiş ve krallığı teslim etmiştir (Mitchell, 1995: 36). Krallığını eski günlerine döndürmek isteyen Pharnakes ilerleyişine devam ederek bölgeyi kısa zamanda ele geçirmiştir. Önce Kolkhis ve Armenia bölgelerini işgal etmiş sonra da Kappadokia topraklarının doğu bölgelerini ele geçirmiştir. Bu sırada Caesar Mısır'daydı. II. Pharnakes de bunu fırsata çevirmiş ve ilerleyişine hız kazandırmıştır. Çünkü onu engelleyecek güçte bir Roma ordusu o sırada Anadolu'da hazır bir vaziyette değildi. Var olan tüm güçler Mısır'a yoğunlaştırılmıştı. Dolayısıyla ellerinde çok fazla asker bulunmayan Romalılar Pharnakes üzerine hemen bir ordu göndermek yerine zaman kazanmak için öncelikle elçi göndermeyi tercih ettiler. Bu süre zarfında da takviye birlik toplanmaya çalışıldı. Pharnakes kendisine gönderilen elçiye cevap olarak Kappadokia'dan çekilmeyi kabul ettiğini fakat Armenia topraklarının kendi hakkı olduğunu ve bu bölgenin kendisine babasından miras kaldığını söylemiştir (Caes. Bell. Alex. 34-35). Bunun üzerine harekete geçen Calvinius komutasındaki Roma ordusu II. Pharnakes üzerine yürüyüşe geçmiş ve yapılan savaş sonucu Romalılar bozguna uğratılmıştır.

Roma karşısında zafer kazanan II. Pharnakes ilerleyişine devam etmek için harekete geçti. Romalıların geri çekilmesiyle Pontos Bölgesi'ndeki ticaret kentlerine yöneldi Trapezus, Pharnakeia, Amisos ve Sinope gibi Pontus kentleri II. Pharnakes'e teslim olmayı reddettiler (Emir, 2014: 124). Pharnakes ilerleyişini sürdürürken Caesar da Mısır'daki iç karışıklıkları çözmüş ve bölgeden ayrılarak Anadolu üzerine yola çıkmıştır. Kısa sürede kalabalık bir ordu toparlayan Caesar Pharnakes'i büyük bir bozguna uğratmıştır. Cesar bu zaferini Roma'ya yazdığı bir mektupta "geldim, gördüm, yendim" (veni, vidi, vici) sözleri ile anlatmıştır (Albayrak, 2010: 67). Savaş sonucunu bu sözlerle ifade etmesinin sebebi Lucullus ve Pompeius'un Mithradates'e karşı savaşlarının ne kadar uzun sürdüğünü fakat kendisinin kısa sürede savaşı sonuçlandırıdığını belirtmek istemesidir (Atlan, 2014: 195).

Savaşta yenilen Pharnakes önce Sinope'ye sonra da Kırım'a kaçmıştır. Bosporus'a döndüğünde kendisine ihanet eden satraplarından Asander'in isyanıyla karşılaşmış ve bu sırada yaralanarak ölmüştür (Minns, 1913: 589). Sonuç olarak II. Pharnakes de babası Mithradates ile aynı sonu yaşamış ve canını kurtarmak için kaçarken bir ihanet sonucu canını vermiştir. Böylece Bosporus Krallığı'nın başına Roma'nın onayı olmadan II. Pharnakes'in satrabı Asander (MÖ 47-17) geçmiştir.

Görüldüğü üzere II. Phanakes döneminde Bosporus Krallığı'nın önemli liman kentlerinden biri olan Hermonassa kenti ile ilgili antik kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Ancak bölgede yaşanan siyasi gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda II. Pharnakes'in Roma'ya karşı bir büyük bir savaş başlatması bölgedeki diğer yerleşim yerleri gibi Hermonassa'yı da gerek siyasi ama özellikle ekonomik anlamda olumsuz etkilemiş olmalıdır. Zira bu dönemde II. Pharnakes tarafından hazırlanan ordu ve bunlar için gerekli olan iâşe ve para, hâkimiyet altındaki yerleşim yerlerinden vergi olarak alınmıştır. Ayrıca aynı zamanda Roma'ya karşı başlatılan savaş bölge ticaretini de olumsuz etkilenmiş olmalıdır.

II. Pharnakes'in Caesar'a yenilmesi bölgede ciddi bir otorite boşluğunu da sebep olmuştur. Tüm bunlar Bosporus Krallığı bünyesinde yer alan şehirlerin gerek ekonomik gerekse idari anlamda oldukça sıkıntılı bir sürece girmesine neden olmuş olmalıdır. Zira II. Pharnakes'in mağlup olarak Bosporus'a geri dönmesi ve hemen ardından bölgede büyük bir isyan çıkması bu otorite boşluğunun bir sonucudur. Yaşanan bu isyan sonuç II. Phanakes öldürülmüş ve Bosporus Krallığı bölgenin yerli halkı içinde çıkan Asander adlı bir kabile şefi tarafından yönetilmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Hermonassa antik kenti MÖ 47-17 yılları arasında yine Bosporus Krallığı'na bağlı ancak yerli halkın içinde çıkan bir lider tarafından yönetilen bir kent olmuştur.

Caesar için Pharnakes ile yaşanan mücadele önemli bir ders olmuştur. Bu sayede başta Pontos Bölgesi olmak üzere Karadeniz'in kuzey kıyıları ve Armenia topraklarının kolayca işgal edilmesi ve bu bölgelerin savunmasındaki yetersizlikler gün yüzüne çıkmış Caesar'ı siyasi ve idari açıdan yeniden düzenleme yapmaya mecbur bırakmıştır. Bu sayede de Pompeius'un bu bölgelerde yaptığı düzenlemelerin yetersizliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Caesar bölgede yeni bir düzenlemenin şart olduğuna kanaat getirerek bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklere de ilk olarak Amisos ve Sinope'den başlayarak bu kentler dışında Orta Karadeniz Bölgesi'nin bir bölümü ile Pharnakeina ve Trapezus kentlerinden oluşan Pontos'un büyük bir bölümü Deitaros'un yönetimine bırakıldı (Mitchell, 1995: 33-36). Bu düzenlemeleri yaptıktan sonra Cesar, Karadeniz'in kuzeyindeki önemli limanların bulunduğu Bosporus Krallığı'na da el atmıştır. Daha öncesinde çıkardığı isyanla Roma'nın izni olmadan krallığın başına Asander geçmişti. Fakat Caesar bu konuda da bir değişikliğe giderek Bosporus Krallığı'nın başına Pergamonlu Mithradates'i getirmiştir ve ona asker ve para yardımıyla bulunarak Bosporus'ta II. Pharnakes'i öldürüp yerine geçen Asander'e karşı sefer yapması için destek oldu (Mommsen, 2014: 312-313). Bu destek sonucu Asander'in üzerine yürüyen Pergamonlu Mithradates kendi sonuna yürümüş oldu. Asander'e yenilerek canından da olmuştur. Böylece Bosporus Krallığı'nın başına yeniden Asander geçmiştir.

Caesar'ın yönetimi süresince bölgede herhangi bir askeri gelişme yaşanmadı. Roma'da Caesar'ın öldürülmesi ve ardından başlayan iç karışıklıları fırsat bilen Asander bölgedeki gücünü

arttırdığı özellikle başta Hellen şehir devletlerini zor durumda bırakan İskit ve Sarmat saldırılarını önlediği ve bölgede uzunca bir süre sükûnet ve istikrar sağladığı görülmektedir. Ancak bu gelişimlerin Hermonassa antik kentini ne derecede etkilediğini kestirmek güçtür.

Caesar'dan sonra Pontus Bölgesi'nde siyasi düzenlemeler yapan bir diğer isim de Marcus Antonius'tur (Emir, 2014: 128-130).⁴⁵ Antonius'un yaptığı değişikliklerden en önemlisi Pontos Krallığı'nın bir bölümünü II. Pharnakes'in oğlu ve VI. Mithradates'in torunu olan Dareios'a bağışlamasıdır (Mitchell, 1995: 38). Antonius'un bu kararının sebebi olarak iki teori öne sürülmüştür: Birincisi; Antonius'un Pathlarla olan mücadelesinde Dareios'un Romalılara yardım etmesi karşılığında ödüllendirilmesi, ikincisi ise; Parthların Anadolu işgali sırasında bölgede bulunan krallıklar savunmada yetersiz kalması üzerine Antonius bölgeyi tek bir kralın yönetimine yani Dareios'a bırakarak aynı zamanda Partlara karşı aynı soydan gelen bir asilzadeye krallık tahsis ederek bölgede ikilik yaratmasıdır (Emir, 2014: 132). Amacı her ne olursa olsun aslında Antonius'un isteği bölgenin güvende kalmasıdır. Çünkü bu bölge son derece önem arz eden ve stratejik değeri olan bir yerdi. Örneğin Karadeniz'in kuzeyi ile güçlü bir ticari ve kültürel bağı olması ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkır alanlarının Roma için tahıl ambarı olması ve bu tahılın Hermonassa gibi bölgedeki önemli liman kentleri üzerinden Akdeniz dünyasına taşınması gibi sebepler siyasi düzenlemeler yaparken bu bölgenin kontrol altında tutulmasını zorunlu kılıyordu (Emir, 2014: 133). Fakat bu siyasi düzenlemeler çeşitli sorunlara neden olmuştur. II. Pharnakes'in diğer oğlu Arsakes Pontos Bölgesi'nde isyan ederek kardeşi Dareios'u tahtan indirerek yönetimi ele geçirmiştir (Magie, 1950: 434-435). Bunun üzerine Arsakes ile mücadeleye giren Antonius Dareios ve Arsakes'in ölümünden sonra bu mücadelede kendisine yardım eden Polemon'u Pontos Krallığı'nın başına getirdi. Daha sonra ise Armenia Minor Bölgesi de Polemon'a bağışlandı. Bu durumla beraber Hermonassa kenti de dahil olmak üzere Karadeniz kıyılarının büyük bir bölümü Polemon'un yönetimi altına girdi.

Antonius'tan sonra Pontos Bölgesi üzerinde düzenleme yapan bir diğer isim de Octavianus (MÖ 27-MS 14) (Augustus)'tur⁴⁶. Augustus Pontos Bölgesi'ne özel bir önem vermiştir. Bunun sebebi ise Anadolu'nun bu bölgesinin ele geçirilmesindeki ve yönetilmesindeki zorluktur. İlk olarak Amisos kentinin sorunlarıyla ilgilenen Augustus, Antonius zamanında Straton yönetimine bırakılan Amisos'a yeniden özgürlüğünü vererek ticaretin canlanması için de maddi yardımlarda bulundu (Keskin, 2011: 17; Atasoy, 1997: 79). Kente özgürlüğünü verdikten sonra ise Pontos Krallığı'nın büyük bir bölümünde hüküm süren Polemon Krallığı'nın varlığını onayladı (Emir,

⁴⁵ Caesar'ın öldürülmesinden sonra başlangıçta Octavianus ve Aemilius Lepidus ile birlikte koalisyon yönetimiyle başa gelen Antonius daha sonra Roma topraklarını Octavianus ile arasında pay ederek Asia, Pontus ve diğer Doğu eyaletlerini almıştır. Bkz. Emir, 2014: 128-130.

⁴⁶ Augustus Octavianus'un kullandığı bir ünvanıdır. Kendisiyle özdeşleşen bu ünvan âdete ismi olmuştur.

2014: 137).⁴⁷ Polemon Krallığı için yapılan bu düzenlemelere rağmen Augustus krallığın hâkimiyet alanını daraltmıştır. Armenia Minor Bölgesi'ni krallığın elinden almıştır. Amacı ise Parthlara karşı hem Polemon Krallığı topraklarını hem de Armenia Minor Bölgesini birer gözetleme bölgesi olarak kullanabilmektir. Böylelikle buradaki krallıklar Parthların hareketlerini gözlemleyecek ve aynı zamanda bu bölgelerde huzuru temin edebilecekti. Bu düzenlemelerdeki bir diğer amaç ise ileride Parthlara karşı yapılan bir seferde hem Polemon Krallığı'nı hem de bu bölgeleri önemli birer güç olarak kullanabilmektir.

Augustus Karadeniz'de düzenlemeler yaparken Bosporus Krallığı'nı da unutmamıştır. Caesar döneminde II. Pharnakes'i öldürerek başa geçen Asander'in hükümdarlığını onaylamıştır (Emir, 2014: 138). Fakat Bosporus Krallığı her zaman bir ayaklanmaya sahne olduğu üzere bu sefer de VI. Mithradates'in torunu olduğunu iddia eden Scribonius isimli bir barbarın isyanına sahne olmuştur. Fakat Roma bu isyanı başarıyla bastırılmış ve bu topraklarda tam bir Roma hâkimiyeti kurmayı başarmıştır. Bu isyanın bastırılmasına katkıda bulunan Polemon'a Augustus tarafından Bosporus Krallığı bağışlandı ve Bosporus'taki hâkimiyetini güçlendirmek için de II. Pharnakes'in kızı ile evlenmesi sağlandı (Emir, 2014: 139). Polemon'un ölümünden sonra Hermonassa kenti ve Bosporus Krallığı'nın başına önce Polemon'un eşi Pythadorus (MÖ 8- MS 23) ve onun ölümüyle de II. Polemon (MS 38-64) geçti.

Bosporus'un II. Polemon'a bağışlanmasıyla krallığın sınırları Kırım Yarımadası ile birlikte Anadolu'da Karadeniz kıyısı boyunca Amisos'tan Kolkhis'e, iç kesimlerde Zela'dan Armenia'nın kuzey sınırlarını oluşturan dağlara kadar uzanmış oldu (Magie, 1950: 513). Böylece Polemon Krallığı Mithradates Krallığı'ndan sonra bölgede oluşturulan ikinci büyük krallık oldu.

Bu dönemde II. Polemon ile yakın arkadaşlık ilişkisi olan ve kendisine önemli bir siyasi güç veren Caligula'nın ölümüyle Roma tahtına Claudius (MS 41-54) geçmiştir. Caligula döneminde Bosporus tahtına II. Polemon çıkmıştı. Fakat eski kral Aspurgus'un dul eşi Gepaepyris üvey oğlunu ve eski Mithradates Krallığı mensubu VI. Mithradates'in torunu olarak tanıttı ve VIII. Mithradates ünvanı ile tahtın asıl varisi olarak gösterdi (Minns, 1913: 611). Bölge halkı da II. Polemon'u kral olarak istemedikleri için Claudius, Bosporus Krallığı'nı II. Polemon'dan alarak Mithridates'e bağışladı (Minns, 1913: 611). Fakat bir süre sonra Mithradates'in Roma'ya karşı çıkarttığı isyan üzerine Roma Armenia Minor kralı Cotys'u askeri bir birlikle bölgeye göndererek isyanı bastırılmış ve böylece Bosporus Krallığı bir süre Mithradates'in üvey annesi Gepaepyris'in yönetiminde kalsa da daha sonra Armenia Minor kralı IX. Cotys'un yönetimine bırakılmıştır (Emir, 2014: 145).

⁴⁷ Augustus, dört yıl sonra da Polemon Krallığı'nı Roma'nın dostu ve müttefiki olarak kabul eden bir anlaşmayı Senatus'a onaylatmıştır. Emir, 2014: 137.

Nero (MS 54-68) dönemine kadar yapılan siyasi düzenlemeler ve yenilikler Hermonassa kenti ve Bosporus topraklarına istenilen düzeni ve sürekliliği getiremedi. Pompeius'un başlattığı bu siyasi düzenleme zorunluluğu Claudius döneminin sonuna kadar devam etti. Fakat yine de istenilen sonuç alınamadı. Her seferinde birbirinin aynı nedenlerle çıkagelen isyanlar, siyasi karışıklıklar ve bölgedeki hareketlenme süregeldi. Bunun bir sonucu olarak da bu coğrafya ne Romanize ne de Hellenize edilebildi. Bu nedenle İmparator Nero bundan daha farklı bir yol izledi. Pontos Bölgesi'ni Roma'ya bağlı krallıklar vasıtasıyla yönetmek yerine direk imparatorluk topraklarına katarak yönetmeyi tercih etti.

Mithradates Savaşları sırasında Mithradates'in Karadeniz havzasını stratejik bir nokta olarak kullanılması gibi bu dönemde Nero da bu bölgeyi en iyi şekilde değerlendirmiştir. Bölgedeki elverişli limanlar hem savaş için hem de askerler için çok büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bütün Karadeniz sahillerinden gelen destek bu limanlar aracılığıyla sağlanıyordu. Bu dönemde özellikle Hermonassa Limanı en önemli stratejik limanlardan biri olmuştur. Fakat İmparator Nero döneminde Parthlar karşısında alınan ağır yenilgi yine gerek Bosporus gerek Pontos Bölgesi'nde bir siyasi düzenlemeyi daha bereraberinde getirdi. Bu düzenlemenin temel amacı Parth tehlikesine karşı Karadeniz'in özellikle kuzey ve doğu kesimlerini korumaktı. Bu coğrafya Roma için fazlasıyla önemliydi. Bu sebeple sınır güvenliğini sağlamak adına bu topraklar Roma'nın doğrudan idaresi altına alınmıştır. Bu düzenlemenin yapılmasının bir diğer sebebi ise Nero'nun Pontos'tan Bosporus'a kadar tüm Karadeniz havzasına hâkim olma düşüncesi idi (Braund, 1986: 45). Nero'nun bu düşüncesi ışığında limanlardaki donanmalar güçlendirildi, kaleler inşa edildi ve iyileştirme çalışmaları yapıldı. Bosporus Krallığı'na da önemli sorumluluklar verilerek özellikle Sarmat saldırılarına karşı bu bölgedeki kolonilerin kurulacak olan garnizonları beslemesi sağlandı (Hind, 1971: 493-494). Böylelikle Hermonassa kenti ve limanı İmparator Nero döneminde önemli misyonlar üstlendi. Özellikle Roma'nın Anadolu ve diğer Doğu eyaletleri için gerekli olan asker, mühimmat ve tahıl sevkiyatı bu limanlar üzerinden kısa sürede Roma'nın Doğu Garnizonları'na ulaştırıldı.

Nero'nun Karadeniz havzası üzerindeki planları doğrultusunda Karadeniz Bölgesi'nin kuzeyinde yaptığı mücadelelerle Kırım ve çevresi kontrol altına alındı. Bu başarı bu coğrafyada uzun bir süre sonra gerçekleşen önemli bir gelişmedir. VI. Mithradates'ten bu yana bu bölgede böylesi bir siyasi güç varolamamıştı. Sonuç olarak İmparator Nero döneminde Karadeniz'in bir Roma gölü haline gelmesiyle bölgede kısa süreli de olsa bir istikrar sağladı. Çünkü Nero dönemine kadar bölgede sürekli tekrar eden isyanlar ve yönetim değişiklikleri başta Hermonassa gibi önemli liman kentlerini ekonomik ve siyasi alanda oldukça zor duruma düşürmüştü. Karadeniz'de uluslararası ticaret ile ilgilenen bu liman kentleri için istikrar ve Karadeniz'in güvenliği oldukça önemliydi. Ancak Mithradates Krallığı dönemine kadar oldukça bölgede oldukça iyi işleyen ticari faaliyetler Roma'nın bölgede otorite kurmaya başladığı andan itibaren kötüye gitmişti.

Nero'dan sonra Roma İmparatorluğu'nda Flavius Hanedanı (MS 69-96) dönemi başlamıştır. Bu hanedanın ilk imparatoru Vespasianus döneminde (MS 69-79) bölge yeniden hareketlenmiştir. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri Karadeniz'in kuzey bölgelerine yaklaşan Alanların gerek Bosporus'daki kentleri gerekse Karadeniz'in doğu ve güneyindeki liman kentlerini tehdit etmeye başlamasıdır. Alanlar Roma hâkimiyet alanına girerek başta Bosporus Krallığı olmak üzere Pontos'un kuzeyi ve Kafkas bölgelerine akınlar düzenlemişlerdir. Bütün bu gelişmeler ise Vespasianus'un yeni önlemler almasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla Roma'nın Doğu sınırını korumak adına Nero döneminde Corbula'nın yaptığı gibi Kappadokia, Armenia Minor ile Pontus ve Paphlagonia bölgelerini içine alan Galatia-Cappadokia Eyaleti'ni oluşturdu (Magie, 1950: 574; Kaya, 2005: 184). Bu bölgelerin birleştirilerek tek eyalet altında toplanmasının temel amacı güvenliği daha kolay sağlayabilmektir. Böylelikle bu bölgelerde hem ulaşım hem de iletişim çok daha rahat bir şekilde sağlanabilecekti. Bu amaçla özellikle Doğu ile yapılan ticaretin batıya ulaşması amacıyla Trapezus ile güneyde bulunan Satala ve Samosata arasında önemli bir yol inşa edilerek Roma ve Fırat'ın diğer yakası ile asker ve mühimmat sevkiyatı yapılabilmesi için böyle bir güzergâh oluşturuldu (Çiğdem, 2007: 145). Dolayısıyla Vespasianus döneminde özellikle yeni güzergâh oluşumuna ve yol yapım ve onarımına büyük önem verildi. Bu sayede sınır güvenliğinin korunması amaçlandı. Bu durumu daha da güçlendirmek amacıyla özellikle Pontos kıyıları ve Kafkas bölgelerinde yeni sınır karakolları oluşturularak Pontos ve Kolkhis üzerinde Roma askeri varlığı güçlendirildi. Bu garnizonlar vasıtasıyla Bosporus Krallığı'nın topraklarının da güvenliği sağlanmış oldu.

Vespasianus'un ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Titus döneminde (MS 79-81) Pontos Bölgesi'nde yol yapımı ve onarımı dışında bir gelişme yaşanmadı. Zaten kısa bir hâkimiyet süresi olan Titus'tan sonra tahta Vespasianus'un diğer oğlu Domitianus (MS 81-96) geçmiştir. Bu dönemde de yine bölgede askeri ve lojistik önlemler alınmış ve Alanlarla mücadele edilmiştir. Domitianus'un öldürülmesiyle Roma İmparatorluğu'nda Flavius Hanedanı Dönemi sona ermiş ve Antonius Hanedanı (MS 96-180) Dönemi başlamıştır⁴⁸. Nerva Dönemi'nde (MS 96-98) Bosporus Krallığı ve Hermonassa ile ilgili yaşanan gelişmelere ait bilgi mevcut değildir. Traianus Dönemi'nde (MS 98-117) ise Alanlar kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra yol çalışmalarına da önem verilmiştir.

Traianus'un ölümüyle Publius Aelius Hadrianus (MS 117-138) Roma tahtına oturmuştur. Hadrianus imparatorluk içinde yaptığı uzun süreli gezilerle bilinir. Bu gezilerin amacı İmparatorluğu daha iyi tanımak askeri ve ekonomik gücünü tespit edip buna göre önlemler almaktır (Akşit, 1976: 199). MS 128'den 132'ye kadar devam eden ikinci gezisi direkt olarak Pontus Bölgesi'yle ilgilidir. Alanların bu bölge üzerinde ciddi bir tehdit oluşturması hatta Alanların Iberia

⁴⁸ Roma İmparatorluğu'nda Nerva (MS 96-80) ile başlayan Traianus (MS 98-117), Hadrianus (MS 117-138), Antoninus Pius (MS 138-161) ve Marcus Aurelius (MS 161-180) ile temsil edilen bu dönem "Beş İyi İmparator Dönemi" ya da "Evlâtlık İmparatorlar Dönemi" olarak bilinmektedir.

ve Parthlarla ortak hareket etme ihtimali Hadrianus'u ciddi tedbirler almaya yöneltmiştir. Bu tehlike üzerine Hadrianus Trapezus'a giderek burada kendi ismiyle anılan yeni bir liman inşa ettirmiştir (Emir, 2014: 166). Bunun yanı sıra bölgedeki savunmayı arttırarak garnizonları da güçlendirmiştir. Hadrianus döneminde alınan bu önlemler doğrudan Alan tehlikesi ile ilgiliydi. Çünkü bölgede ortaya çıkan bu göçebe istilası Karadeniz Havzasını ve bu havza içinde yer alan liman kentlerini ilgilendiriyordu. Hermonassa kenti coğrafi yakınlıktan dolayı Alan tehlikesine maruz kalan kentlerden biriydi. Ancak kaynaklar Alan saldırılarının Hermonassa kentini etkileyip etkilemediğini belirtmemektedir.

Hadrianus'un ölümüyle başa gelen Antoninus Pius döneminde (MS 138-161) Alan saldırılarıyla mücadele edilmeye devam edildi. Bunun yanı sıra bu dönemde Karadeniz'in kuzeyinde hareketlenmeler yaşanmaya başladı. Bosporus Krallığı'nın önemli liman kentleri olan Hermonassa, Olbia, Pantikapeum gibi yerlere Sarmatlar saldırmaya başladı (Krapivina, 2007: 168). Antoninus'un müdahaleleri sonucu bu saldırılar son buldu. Onun ölümüyle birlikte Roma tahtına geçen Marcus Aurelius (MS 161-180) ve Lucius Verus (MS 161-169) ortak imparatorları döneminde Karadeniz coğrafyasında yine Alanların ve Sarmatların hareketliliği ve onlarla edilen mücadele göze çarpmaktadır. Daha sonra başa gelen Commodus döneminde de (MS 180-192) çok fazla siyasi bir gelişme olmamıştır.

Commodus'un ölümüyle birlikte Roma İmparatorluk Tarihi'nde yeni bir sayfa açılarak Severus Hanedanı Dönemi (MS 192-235) başlamıştır⁴⁹. Septimus Severus (MS 193-211), Caracalla (MS 211-217), Macrinus (MS 217-218) ve Elagabalus (MS 218-222) dönemlerinde Hermonassa kenti ile ilgili kayda geçen herhangi bir siyasi gelişme yaşanmadı. Sadece Severus Alexander Döneminde (MS 222-235) bir hareketlilik yaşanmaya başladı. Çünkü bu dönemde Sasani Krallığı kurulmuş ve Karadeniz'in doğu ve kuzey bölgelerini tehdit etmeye başlamıştır. Bunun üzerine imparator Cappadocia Bölgesi ve Pontos Bölgesi'ni birleştirerek yeni bir savunma düzeni yaratmaya çalıştı. Her ne kadar bir savunma sistemi geliştirilmeye çalışılsa da bir önceki döneme oranla bu dönemde Karadeniz'in kuzeyi ve doğusuna gereken önem verilememiş ve bu bölge ihmal edilmiştir. Bu ihmal sonucunda da bölgede önemli bir güvenlik sorunu meydana geldi. Zira baş gösteren yeni bir tehlike olan Sasaniler de durumu iyice güçleştirmiştir. Bu dönemden sonra da Roma içerisinde baş gösteren sorunlar, sürekli yaşanan savaşlar, taht değişiklikleri de Roma'nın savunma sisteminin çökmesi üzerinde etkili olmuştur.

İmparator Valerianus Döneminde (MS 253-260) Sasani tehlikesinin yanı sıra yeni tehlikeler baş göstermiştir. Bu tehlikelerden ilki MS 238'den itibaren başlayan ve Karadeniz'in batı kısımlarını tehdit eden Got saldırıları ve ikincisi de MS 254'ten itibaren Danubius kıyısında

⁴⁹ Severus Hanedanı Dönemi (MS 192-235) imparatorları sırasıyla Septimus Severus (MS 193-211), Caracalla (MS 211-217), Macrinus (MS 217-218), Elagabalus (MS 218-222) ve Alexander Severus (MS 222-235)'tur.

yaşayan Karadeniz kuzeyindeki Bosporus Krallığı'nı yağmalayan Boraniler (Hinds, 2010: 13-15). Kaynaklar önce Boranilerin ardından da Gotların Bosporus topraklarına saldırdığı liman kentlerini yağmaladıklarını belirtmiştir (Hinds, 2010: 13-15). Bu yağmalanan liman kentleri içinde Hermonassa da yer almaktaydı. Hatta Gotların Kırım Yarımadası'na girdikten bir süre sonra bölgedeki liman kentlerine ulaştıklarını ve daha sonra bu limanlarda yer alan gemileri ve tayfalarını rehin olarak denize açıldıklarını böylelikle Karadeniz'in güney ve doğuya kolaylıkla ulaşabildikleri ifade edilmiştir (Vasiliev, 1936: 4). Böylece hem Borani hem Sasani hem de Gotların saldırılarına maruz kalan Roma savunmayı iyice zayıflamıştır. İmparator Marcus Claudius Tacitus zamanında (MS 275-276) gerçekleşen Got saldırıları Karadeniz Havzası için büyük bir yıkım olmuştur. Bu dönemde yapılan saldırılar bölgeyi oldukça zor duruma sokmuştur.

Sonuç olarak Karadeniz coğrafyası özellikle Mithradates Savaşları ile birlikte Roma için önemli bir deneyim olmuştur. Bu dönemden itibaren başa gelen hemen her imparator bu bölgede çeşitli düzenlemeler yapmış ve gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Fakat bölgedeki istikrarsızlık ve güvenlik açığı üzerine gelen saldırılar bu coğrafyayı zor durumda bırakmış ve önemli hasarlar meydana gelmiştir. Özellikle Got saldırıları sonucu ciddi zarar gören Pontos Bölgesi Roma için gözden çıkarılan bir bölge haline geldi. MS III. yüzyıl Hermonassa kenti için bir felaket olmuş, sürekli devam eden göçebe saldırıları sonucu şehir önemini kaybetmiştir.

SONUÇ

Antikçağda büyük bir öneme sahip olan Karadeniz Bölgesi zaman içerisinde çeşitli devletlerin, imparatorlukların ve toplulukların dikkatini çekmiş bir bölgedir. Sahip olduğu avantajlar her dönemde bölgeyi cazip bir yer haline getirmiştir. Bu sebeple de çeşitli kolonilerin kurulmasına sebep olmuştur. Karadeniz Bölgesi'nde Grek varlığı kayda değer bir konudur. Grekler Karadeniz'e ulaşabildikleri ilk andan itibaren bu coğrafyada etkin bir varlık göstermiş ve tüm avantajlarını da en iyi biçimde kullanabilmişlerdir.

Günümüzde Kırım sınırları içerisinde yer alan antik kent Taman Yarımadası üzerinde Kuban Irmağı'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Şehrin bugünkü modern kentin altında kalması sınırlarını tam olarak açığa çıkarma konusunda zorluklar meydana getirirse de antik yazarların verdiği bilgiler ve kısmi olarak yapılan arkeolojik kazılar sayesinde kentin konumu belirlenebilmiştir. Bu bilgilere göre; Hermonassa antik kenti Taman'ın güney kıyısındaki yüksek sahil platosunda bulunmaktadır ve yaklaşık olarak MÖ 6. yüzyılda kurulmuş, 3. ve 4. yüzyıllarda gelişmiş ve 14. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Bu kolonizasyon hareketleriyle birlikte kurulan Hermonassa antik kenti de zaman içerisinde en önemli şehirlerden biri olabilmeyi başarmış eşsiz bir antik kenttir. Zamanla kurulan bütün kolonilerle birlikte Bosporus Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Uzun bir Bosporus hâkimiyeti sonrası yeni bir hanedanlık olan Spartakid Hanedanlığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Daha sonra ise varlığını hem Hellenistik hem de Roma dönemlerinde gösterebilmiştir.

Hermonassa şehri ismini kurucularından almıştır. Rivayete göre şehri kurmaya gelen önder bu şehri inşa ederken hayatını kaybetmiş ve eşi Hermon ya da Hermonassa şehrin lideri olmuş ve inşasını tamamlamıştır. Böylece şehir de onun ismiyle anılmıştır. Bu hikâye ise yaklaşık olarak MÖ 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Dolayısıyla Hermonassa hakkındaki ilk veriler bu tarihe dayandırılmaktadır. Her ne kadar araştırmacılar arasında tartışma konusu olsa da Hermonassa'yı kuran kolonistlerin kökeni hakkındaki genel görüş şehri Ionianlıların kurduğudur. Fakat Ionianlıların dışında şehrin yerlileri olan Maeotian ve Sindian toplulukları da Ionianlılarla birlikte şehirde yaşamaya devam etmiştir. Bu topluluklarla iyi ilişkiler kurulmuş ve etnik çeşitlilik avantaja dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Kolonizasyon döneminde Hermonassa Bosporus Krallığı'na bağlı gelişmekte olan bir şehirdir. Bu dönemde özellikle ekonomik olarak gelişen şehir zamanla Bosporus Krallığı'nın önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraşmaları şehrin ekonomisini bir hayli geliştirmiştir. Bu dönemde yapılan tahıl, maden, kereste, balık ve köle ticareti şehrin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Çünkü bu ticari ürünler Hermonassa gibi liman şehirleri üzerinden ihraç edilmiştir. Bu durum da şehrin statüsünü arttırmıştır.

Spartakid döneminde şehir Bosporus Krallığı'nın önemli ve zengin şehirlerinden biri olarak görülmektedir. Bu dönemde özellikle tahıl ticareti şehrin ekonomisini zenginleştirmeye devam etmiştir. Yaşanan hanedan değişikliği dönemin başlarında şehrin istikrarını bozmamıştır. Aksine bu dönemde hem Bosporus Krallığı hem de Hermonassa gelişip büyümeye devam etmiştir. Fakat zamanla bu istikrar bozulmuş ve ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Tahıl ekonomisinin bozulması, mısır gibi alternatif tahıl alanlarını keşfedilmesi gibi sebeplerle Bosporus'ta baş gösteren tahıl krizi şehri olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra İskit baskısı da fazlasıyla etkili olmuştur. Spartakid Hanedanlığı'nın son dönemleri şehir için bir kriz dönemidir. Bütün bunlar da Pontos krallarından yardım talebini beraberinde getirmiştir. Başlangıçta İskitlere karşı Hellen koruyuculuğu görevini üstlenen Pontos kralları zamanla şehir üzerinde hâkimiyet kurmuştur.

Geç Hellenistik dönemde Hermonassa şehri Pontos hâkimiyeti altındadır. Bu hâkimiyet kente istikrar getirmiş ve ekonomisini düzeltmiştir. Bu dönemde şehirde bir canlanma söz konusudur. Hermonassa'nın sahip olduğu avantajları VI. Mithradates fırsata çevirmeye çalışmıştır. Mithradates Savaşları öncesinde kurduğu devasa ordunun ihtiyaçlarını Hermonassa gibi limanlar aracılığıyla sağlamıştır. Gerekli olan kereste ve gemi desteği de yine Hermonassa gibi limanlar aracılığıyla yapılmıştır. Tüm bunlar da hem şehri hem de Pontos Krallığı'nı geliştirmiştir. Bu dönemin de sonunu getiren Roma ile olan mücadelelerdir. Pontos Krallığı'nın bu gelişimi Roma'yı rahatsız etmiş ve müdahaleyi zorunlu kılmıştır. Bu mücadelelerin sonunda VI. Mithradates'in ölümüyle birlikte şehir üzerinde Roma hâkimiyeti başlamıştır.

Roma Dönemi'nde şehir üzerinde çeşitli düzenlemeler yapılmış ve gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Zaman zaman şehirde istikrar sağlansa da bölgedeki güvenlik açığı üzerine gelen saldırılar şehri ve bölgeyi zor durumda bırakmıştır. Özellikle Got saldırıları sonucu Hermonassa ve Pontos Bölgesi Roma için gözden çıkarılan bir bölge haline gelmiştir. MS III. yüzyıl Hermonassa kenti için bir felaket olmuş, sürekli devam eden göçebe saldırıları sonucu şehir önemini kaybetmiştir.

Hermonassa'nın bu kadar uzun bir tarihi dönemde önemini ve statüsünü korumasının en önemli sebebi sahip olduğu avantajlardır. Öncelikle Bosporus'un Asya kesiminde yer almaktadır. Bu kesim Avrupa Bosporusu'na oranla nüfus yoğunluğu daha fazla olan bir bölgedir. Bunun en temel sebebi ise Taman Yarımadası topraklarının Kerch Yarımadası topraklarına nazaran çok daha verimli olmasıdır. Bu sebeple Bosporus topraklarının Asya kesiminde yerleşim ve nüfus yoğunluğu gözle görülür bir biçimde artış sağlamıştır. Bu durum üzerinde etkili olan bir diğer sebep de Asya kesiminin kırsal alanının çok daha fazla olmasıdır. Özellikle antik yazarların verdiği bilgileri dikkate aldığımızda bu konuya çekilen dikkat daha fazla artmaktadır. Örneğin Strabo Chersonesus (Kırım) bölgesinin çok bereketli, düzlük ve tahıl verimliliğinin çok yüksek olduğunu dile getirmiş ve Greklerin mısırlarını buradan, tuzlu balıklarını ise Maeotis Gölü'nden ithal ettiklerini yazmıştır.

Ayrıca bölgede var olan birçok ada ve liman elverişliliği özellikle kurulan kentlerin önemli bir merkeze dönüşmesinde çok etkin rol oynamıştır. Zaten Hermonassa antik kenti de önemli bir liman kentidir. Özellikle coğrafi konumu Karadeniz'den Azak Denizi'ne geçişi kontrol etmeyi mümkün kıldığı için tüm dönemlerde şehrin önemini korumasına ve refahını yüksek tutmasına olanak sağlamıştır.

Hermonassa'nın tarihi uzun ve karışık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla kentin sınırları düzenli olarak çeşitlilik göstermiştir. Günümüzde bu antik kentin modern şehrin altında kalmasından ötürü kazı çalışmalarının yeterince yapılamaması bu sınırların çeşitliliğini tam olarak ortaya koymamızda bir engel teşkil etmektedir. Fakat buna rağmen kentin sınırlarının genişlemesi ve özellikle kentin gelişmesindeki büyük payın siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa kazı çalışmalarından elde edilen verilere göre mimari kalıntılar bize önemli bir resim sunmaktadır. Bu araştırmalara göre; Hermonassa'nın yerleşimi askeri duruma ve sınır güvenliğine bağlı olarak değişmiştir. Burada özellikle değinilmesi gereken bir nokta vardır. Hermonassa antik kentinin ilk evresinde bozkır kabileleriyle olan ilişkiler istikrarlı değildir. Dolayısıyla tek kaçış rotası da deniz yoludur. Hermonassa'nın liman kenti olmasının avantajı da burada gizlidir. Bu sebeple sürekli şehrin her siyasi olaydan ve dönemden kurtuluşunu bu avantajlara bağlayabiliyoruz. Deniz yolunun bu avantajının yanı sıra deniz ticareti de önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Hermonassa ekonomisinde çok önemli bir rol oynayan deniz ticareti aynı zamanda kentin mimarisini de etkilemiştir. MÖ 2. yüzyılın başına kadar kentin deniz limanına, güneybatıdan doğuya doğru yönlendirilmiştir. Yaklaşık bin yıllık tarihi olan bir kent için maalesef kültürel katmanın ve tüm yerleşim alanlarının açığa çıkarılamaması araştırmacılar için zorluk çıkarsa da kentin varlığını yok saymamıza olanak vermez. Zaten antik çağda herhangi bir yerleşimle karıştırılmasına da izin verilemeyecek ölçüde delillere sahibiz.

Başlangıçta bir Grek kolonisi olarak kurulan Hermonassa'nın siyasi ve ticari önemini değerlendirecek olursak değinmemiz gereken ilk şey Greklerin Karadeniz'in kuzeyindeki güç boşluğunu en iyi şekilde kullanmasıdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere zamanla Hermonassa'nın içinde bulunduğu çeşitli Grek kolonileri birleşerek Bosporus Krallığı'nın temelini oluşturmuşlardı. Hermonassa da bu dönemden itibaren gelişerek bu krallığın önemli bir merkezi olmuştu. Peki neden Hermonassa bu kadar önemliydi? Ya da daha doğru bir deyişle Hermonassa'nın önemi neydi? İlk olarak Hermonassa'nın konumunu göz önüne alalım. Hermonassa Karadeniz ve Azak Denizi arasında tam bir geçiş noktası üzerindedir. Karadeniz'den gelenlerin karşılmasına çıkan ilk şehir Hermonassa'dır. Karadeniz'den Azak Denizi'ne giden gemiciler için Karadeniz'deki liman ve ada azlığı da göz önünde bulundurulduğunda Hermonassa hayati bir öneme sahiptir. Limanlar geminin ve gemicinin ihtiyaçlarını karşılaması açısından çok önemlidir. Antik dönemde Karadeniz'deki uzun deniz yolculukları düşünüldüğünde Hermonassa'nın önemi daha net anlaşılabilir. Bu şehrin hem liman kenti olması hem de her iki deniz arasında geçişi kontrol etmesi de statüsünü elbette artmıştır. Bunun yanı sıra savaş dönemlerinde sağladıkları gemi desteği de

kayda değerdir. Pontos Krallığı'nın ve Roma İmparatorluğu'nun bölgeye bu kadar önem vermesindeki en temel sebeplerden biri de belki de budur.

Bu çalışma şehrin bu uzun soluklu varlığı tarihsel bir sıra içerisinde anlatarak değerlendirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de tarihi ve olayları bir bütün olarak ele almış ve siyasi tarihi yaşanan olaylarla birlikte yansıtmıştır. Böylece hem eskiçağ kolonizasyon tarihine ışık tutmuş hem de o dönemde bu kent üzerinde varlık gösteren devletlerin siyasi olaylarına değinmiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akşit, Oktay (1976), **Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ 27-MÖ 192)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Albayrak, Haşim (2010), **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, 3. Baskı, Babıali Kitaplığı Ozan Yayıncılık, İstanbul.

Ammianus (2000), **Ammianus Marcellinus**, with an English translation by J. C. Rolfe I-III, Harvard University Press (Loeb), London, Cambridge, Massachusetts.

Arslan, Murat (2006), “Pontos’tan Karadeniz’e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler”, **OLBA**, XIV, 75-91.

_____ (2007), **Mithradates VI Eupator Roma’nın Büyük Düşmanı**, 1. Baskı, Odin Yayıncılık, İstanbul.

Ascherson, Neal (2002), **Karadeniz**, Kudret Emiroğlu (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Atasoy, S. (1997), **Amisos: Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent**, Samsun, Samoto A.Ş.

Atlan, Sabahat (2014), **Roma Tarihinin Ana Hatları: I. Kısım Cumhuriyet Devri**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Braund, David (1986), “The Caucasian Frontier: Myth, Exploration and Dynamics of Imperialism”, P. Freeman and D. Kennedy (Eds.), **The Defense of the Roman and Byzantine East**, içinde (31-49), (BAR International Series 29), Oxford.

_____ (1998), “Writing and Re-Inventing Colonial Origins: Problems from Colchis and the Bosphorus”, Gocha R. Tsetskhladze (Ed.), **The Colonisation of the Black Sea Area**, 1rd Edition içinde (287-297), Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

Bredow, Iris Von (2005), “Hermonassa”, **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly Volume 6**, Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), içinde (238-236), Leiden, Boston.

Bredow, Iris Von ve Tokhtas’ev, Sergej R. (2003), “Bosphorus”, **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly Volume 2**, Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), içinde (734-735), Leiden, Boston.

- Bulfinch, Thomas (2011), **Bulfinch Mitolojileri**, (Çev. Aysun Babacan vd.), 1. Baskı, İstanbul, Pinhan Yayıncılık.
- Caesar, Gaius Iulius (1955), **Alexandrian, African and Spanish Wars**, with an English translation by A. G. Way, Harvard University Press (Loeb), London, Cambridge, Massachusetts.
- Çiğdem, Süleyman (2007), “Eskiçağ’da Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerinde Rolü”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10 (2), 133-135.
- Demircioğlu, Halil (2011), **Roma Tarihi 1. Cilt: Cumhuriyet**, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Detel, Wolfgang (2008), “Spartocids”, **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly Volume 13**, Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.) içinde (712), Leiden, Boston.
- Diodorus Siculus (1947), Diodorus of Sicily, with an English translation by R. M Geer I-III, Harvard University Press (Loeb), London, Cambridge, Massachusetts.
- Emir, Osman (2009), “Argonautlar Efsanesi: Bir Mitos’un Ardındaki Gerçekler ve Kolkhis’”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 6, 9-22.
- _____ (2011a), **Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi**, 1. Baskı, Trabzon, Serander Yayınları.
- _____ (2011b), “Grek Kolonizasyon Dönemi’nde Önemli Bir Geçim Kaynağı: Köle Ticareti”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 10(10), 9-28.
- _____ (2012), “Eskiçağ’da Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Jeopolitik Önemi”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 13(13), 9-26.
- _____ (2014), **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pontus**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Figure, Thomas (2008), “Colonisation in the Classical Period”, Gocha R. Tsetskhladze (Ed.), **Greek Colonisation: An Account Greek Colonies and Other Settlements Overseas Volume Two**, içinde (427-525), Koninklijke Brill NV, Leiden, Boston.
- Finogenova, Sivetlana Ilyinitchna (2003), “Hermonassa”, D. V. Grammenos- E. K. Petropoulos (Ed.), **Ancient Greek Colonies in the Black Sea**, 4rd Edition içinde (1007-1034), Archaeological Institute of Northern Greece, Thessaloniki.
- _____ (2007), “Boundaries and Plan of the Ancient Hermonassa: Archaeological Evidence”, S. L. Solovyov (Ed.), **Greeks and Native in the Cimmerian Bosphorus 7th-**

- 1st Centuries BC**, 1rd Edition *içinde* (59-61), Archaeopress Publishers of British Archaeological Reports, Oxford, England.
- Gibson, E. Leigh (1997), **The Jewish Manumission Inscriptions of the Bosporan Kingdom**, by UMI Company, United States.
- Graham, A. J. (2001), **Collected Papers on Greek Colonization**, Brill, Leiden-Boston, Köln.
- Grakov, B. N. (2008), **İskitler**, 2. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Herodotos (2004), **Herodot Tarihi**, Müntekim Ökmen (Çev), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hind, J. G. F. (1971), “The Middle Years of Nero’s Reign”, **Historia**, 42 (2), 211-228.
- Hind, John (2008), “The Bosporan Kingdom”, D. M. Lewis, John Boardman vd. (Ed.), **The Cambridge Ancient History**, 6th Edition *içinde* (476-512), Printed in the United Kingdom at the University Press, Cambridge, United Kingdom.
- Hinds, Kathryn (2010), **Barbarians Goths**, Benchmark Books, Oxford, New York.
- Howatson, M. C. (2013), **Oxford Antikçağ Sözlüğü**, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Jones, A. H. M. (1998), **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford Universty Press, Oxford.
- Kabağağaç, Sinan ve Alova, Erdal (1995), **Latince Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Kaya, Mehmet Ali (2005), **Anadolu’daki Galatlar ve Galatya Tarihi**, İlya Yayınevi, İzmir.
- _____ (2009), “Anadolu’da Roma Egemenliği”, Romalılar I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, 49, 195-235, Doğu-Batı Yayınları, Ankara.
- Keleş, Vedat (2003), **Sinop Gümüş Sikkeleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, A. (2011), **Amisos Şehrinin Tarihi: Roma İşgaline Kadar Amisos ve Çevresi**, Grin, Berlin.
- King, Charles (2008), **Karadeniz**, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Koca, Uğur Tuna (2016), “Antik Dönemde Karadeniz Bölgesi’nde Yaşamış Halklar Hakkında Bir İnceleme”, **Karadeniz**, 31, 279-286.
- Kocybala, Arcadia Xenia (1978), **Greek Colonisation on the North Shore of the Black Sea in the Archaic Period**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania.

- Koçak, Özdemir (1993), **Eskiçağ Tarihinde Sinope: Başlangıçtan MS. 395 Yılına Kadar**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Koçak, Özdemir ve Şahin, Hamdi (2003), “Eskiçağ Tarihi Araştırmalarında Jeopolitiğin Önemi”, **Anadolu Araştırmaları**, XVI, İstanbul, 337-373.
- Koshelenko, G. A. ve Kusnetsov, V. D. (1998), “Greek Colonisation of the Bosphorus”, Gocha R. Tsetskhladze (Ed.), **The Colonisation of the Black Sea Area**, 1rd Edition içinde (249-265), Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Krapivina, V. V. (2007), “Olbia and the Barbarians from the First to the Fourth Century AD”, David Braund and S. D. Kryzhitskiy (Eds.), **Classical Olbia and the Scythian World, From the Sixth Century BC to the Second Century AD**, içinde (467-477), Published to British Academy Publications, London.
- Little H. G. - Scott, R. (1968), **A Greek-English Lexicon, revised and Augmented Throughout by Sir H. S. Jones with the Assistance of R. McKenzie**, Clarendon Press, Oxford.
- _____ (1996), **A Greek-English Lexicon, with a revised Supplement, revised and Augmented throughout by H. S. Jones and R. McKenzie**, Clarendon Press, Oxford.
- Magie, David (1950), **Roman Rule in Asai Minor to the End of the Third Century After Christ I-II**, Princeton, New Jersey.
- Minns, Hovell Ellis (1913), **Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus**, Cambridge University Press, London, New York.
- Mitchell, S. (1995), **Anatolia I: Land, Man and Gods in Asia Minor, the Celts in Anatolia and the Impact of the Roman Rule**, Clarendon Press, Oxford.
- Mommsen, Theodor (2004), **The Roman History: The Provinces of the Roman Empire, from Caesar to Diocletian I**, translations by W.P. Dickson and F. Haverfield, Gorgias Press, London, New Jersey.
- Petropoulos, Elias K. (2005), **Hellenic Colonization in Euxine Pontos: Penetration, Early Establishment, and the Problem of the “Emporion” Revisited**, BAR International Series 1394, Publishers of British Archaeological Reports Gordon House, Oxford.
- Phang, Sara E. vd. (Ed) 2016, **Conflict in Ancient Greece and Rome: The Definitive Political, Social, and Military Encyclopedia**, Volume 3, içinde (156-157), Brill, Oxford.

- Pilinius, Gaius Secundus (1938-1971), **Pliny Natural History**, with an English translation by H. R. Rackham, W. H. Jones, De E. Eichhoz I-X, Massachusetts, Harvard University Press (Loeb), London, Cambridge.
- Pomponius Mela (2008), **Pomponius Mela's Description of the World**, with an English Translation by R. E. Romer, The University of Michigan Press, Michigan.
- Ryan, W. – Pitman, Walter (2003), **Nuh Tufanı: Tarihi Deęiřtiren Olaya İlişkin Yeni Bilimsel Gelişmeler**, Arkadař Yayınları, Ankara.
- Saprykin S. Y. (2011), Polis Chora in the Kingdom of Bosphorus, Taranto, 658 ff, http://www.pontos.dk/publications/papers-presented-orally/oral-files/Sap_kingdom_bosphorus.pdf (21.04.2018).
- Solovyov, S. L. (2006), “The Chora of Hermonassa”, S. L. Solovyov (Ed), **Ancient West-East Volumee 5 Nos 1-2**, 1rd Edition *içinde* (121-140), Printed in the Netherlands, Leiden, Boston.
- _____ (2007), “Chorai of Borysthenes, Olbia, Nymphaeum and Hermonassa: Investigation Results and Comparative Study”, S. L. Solovyov (Ed.), **Greeks and Native in the Cimmerian Bosphorus 7th-1st Centuries BC**, 1rd Edition *içinde* (117-122), Archaeopress Publishers of British Archaeological Reports, Oxford, England.
- Strabo (1917-1932), **The Geography of Strabo**, with an English translation by H. L. Jones I-VIII, Harvard University Press (Loeb), London, New York:
- Summerer, Latife (2007), “Settlement, Acculturation and Exchange in the First Millennium BC Greeks and Natives on the Southern Black Sea Coast in Antiquity” Gülđen Erkuť, Stephan Mitchell (Ed.), **The Black Sea: Past, Present and Future**, British Institue, Ankara.
- Tekin, Oęuz (2014), **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Mehmet (2007), “Pontos Krallığı (MÖ III. yy-MS IV. yy)”, **Başlangıçtan Günümüze Pontos Sorunu**, V. Usta (Ed.), *içinde* (77-108), Serander Yayınları, Trabzon.
- Treister, Michail J., Vinogradov, Yuri G. (1993), “Archaeology on the Northern Coast of the Black Sea”, **Americal Journal of Archaeology**, Vol. 97, No. 3. *içinde* (521-563).
- Tsetskhladze, Gocha R. (1994), “Greek Penetration of the Black Sea”, G. R. Tsetskhladze, and F. De Angelis (Ed.), **The Archaeology of Greek Colonisation, Essays Dedicated to Sir John Boardman**, *içinde* (111-127), Oxford University Committee for Archaeology Press, Oxford.

- _____ (1998) ‘‘Greek Colonisation of the Black Sea Area: Stages, Models, and Native Population’’, G. R. Tsetskhladze (Ed.), **The Colonisation of the Black Sea Area**, *içinde* (9-69), Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- _____ (2005), ‘‘Arkaik ve Klasik Dönemde Karadeniz’de Ticaret: Bazı Gözlemler’’, **Karadeniz’in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine**, Sümer Atasoy (Ed.), 1. Baskı, Ege Yayınları, İzmir, 7-35.
- Ustinova, Yulia (1999), **The Supreme Gods of the Bosporan Kingdom Celestial Aphrodita and the Most High God**, Brill, Leiden, The Netherlands.
- Vasiliev, A. A. (1936), **The Goths in the Crimea**, George Banta Publishing, Cambridge, Massachusetts,
- Vinogradov, Y. A. (2007), ‘‘Cimmerian Bosphorus: Main Phases of Pre-Roman History’’, S. L. Solovyov (Ed.), **Greeks and Native in the Cimmerian Bosphorus 7th-1st Centuries BC**, 1rd Edition *içinde* (145-150), Archaeopress Publishers of British Archaeological Reports, Oxford, England.
- Vlassopoulos, Kostas (2013), **Greeks and Barbarians**, Cambridge University Press, New York.
- Zavoikin, A. A. (2007), ‘‘Bosphorus: Panticapaeum and the Territorial State’’, S. L. Solovyov (Ed.), **Greeks and Native in the Cimmerian Bosphorus 7th-1st Centuries BC**, 1rd Edition *içinde* (150-153), Archaeopress Publishers of British Archaeological Reports, Oxford, England.

EKLER

Ek 1: Mithradates Krallığı

II. Mithradates (Kios Kralı)	M.Ö. <i>ca.</i> 337/336- <i>ca.</i> 302/301
Mithradates I Ktistes	M.Ö. <i>ca.</i> 302/301- <i>ca.</i> 266/265
Ariobarzanes	M.Ö. <i>ca.</i> 266/265- <i>ca.</i> 250
II. Mithradates	M.Ö. <i>ca.</i> 250- <i>ca.</i> 220
III. Mithradates	M.Ö. <i>ca.</i> 220- <i>ca.</i> 198
I.Pharnakes	M.Ö. <i>ca.</i> 197- <i>ca.</i> 160/159
Mithradates IV Philopator Philadelphos	M.Ö. <i>ca.</i> 160/159- <i>ca.</i> 150
Mithradates V Euergetes	M.Ö. <i>ca.</i> 150- <i>ca.</i> 120
Mithradates VI Eupator	M.Ö. <i>ca.</i> 120-63
II. Pharnakes	M.Ö. 63-47
Dareios	M.Ö. 39-37?

Kaynak: Arslan, 2007: 541.

Ek 2: Bosporos Krallığı

Arkhaeanaks	M.Ö. ca. 480
I. Paerisade	?
Leukon	?
Sagaurus	M.Ö. ?-438
I. Spartakus	M.Ö. 438-389
I. Satyrus	M.Ö. 433-389
Seleukus	M.Ö. 433-393
I. Leukon	M.Ö. 389-349
Gorgippus	M.Ö. 389-349
II. Spartakus	M.Ö. 349-344
I. Pairisades	M.Ö. 349-311
II. Satyrus	M.Ö. 311-310
Prytanis	M.Ö. 310
Eumelos	M.Ö. 310-304
III. Spartakus	M.Ö. 304-284
II. Pairisades	M.Ö. 284- ca. 245
II. Leukon	M.Ö. ca. 240- ca. 220
Hygiainon	M.Ö. ca. 220- ca. 200
IV. Spartakus	M.Ö. ca. 200- ca. 180
III. Pairisades	M.Ö. ca. -180- ca. 150
IV. Pairisades	M.Ö. ca. -150- ca. 125
V. Pairisades	M.Ö. ca. 125- ca. 108
Saumakhos (İskit)	M.Ö. 108
I. Mithradates	M.Ö. 108-63
Pharnakes	M.Ö. 63-47
II. Mithradates	M.Ö. 47-44
Asander	M.Ö. 47, daha sonra M.Ö. 44-17
Scribonius	M.Ö. 17-16
Polemon	M.Ö. 16-8
Aspurgus	M.Ö. 8-M.S. 38
III. Mithradates	M.S. 38-46
I. Kotys	M.S. 46-43
Moesia Eyaleti (Roma Eyaleti)	M.S. 63-68)

Ek 2: (Devamı)

I. Rheskuperis	M.S. 68-90
I. Sauromates	M.S. 90-123
II. Kotys	M.S. 123-132
Rhoemetalkes	M.S. 132-153
Eupator	M.S. 153-174
II. Sauromates	M.S. 174-210
II. Rheskuperis	M.S. 210-227
III. Rheskuperis	M.S. 210-227
III. Kotys	M.S. 227-235
III. Sauromates	M.S. 229-232
IV. Rheskuperis	M.S. 232-235
Ininthimeus	M.S. 235-240
V. Rheskuperis	M.S. 240-276
Pharsanzes	M.S. 253-254
Synges	M.S. 258-276
Teiranes	M.S. 275-279
IV. Sauromates	M.S. 276
Theothorses	M.S. 278-309
VI. Rheskuperis	M.S. 303-342
Rhadamsades	M.S. 308-323

Kaynak: <http://www.grifterrec.com/coins/bosporus/bosporus.html> (05.03.2018).

Ek 3: Roma İmparatorluğu

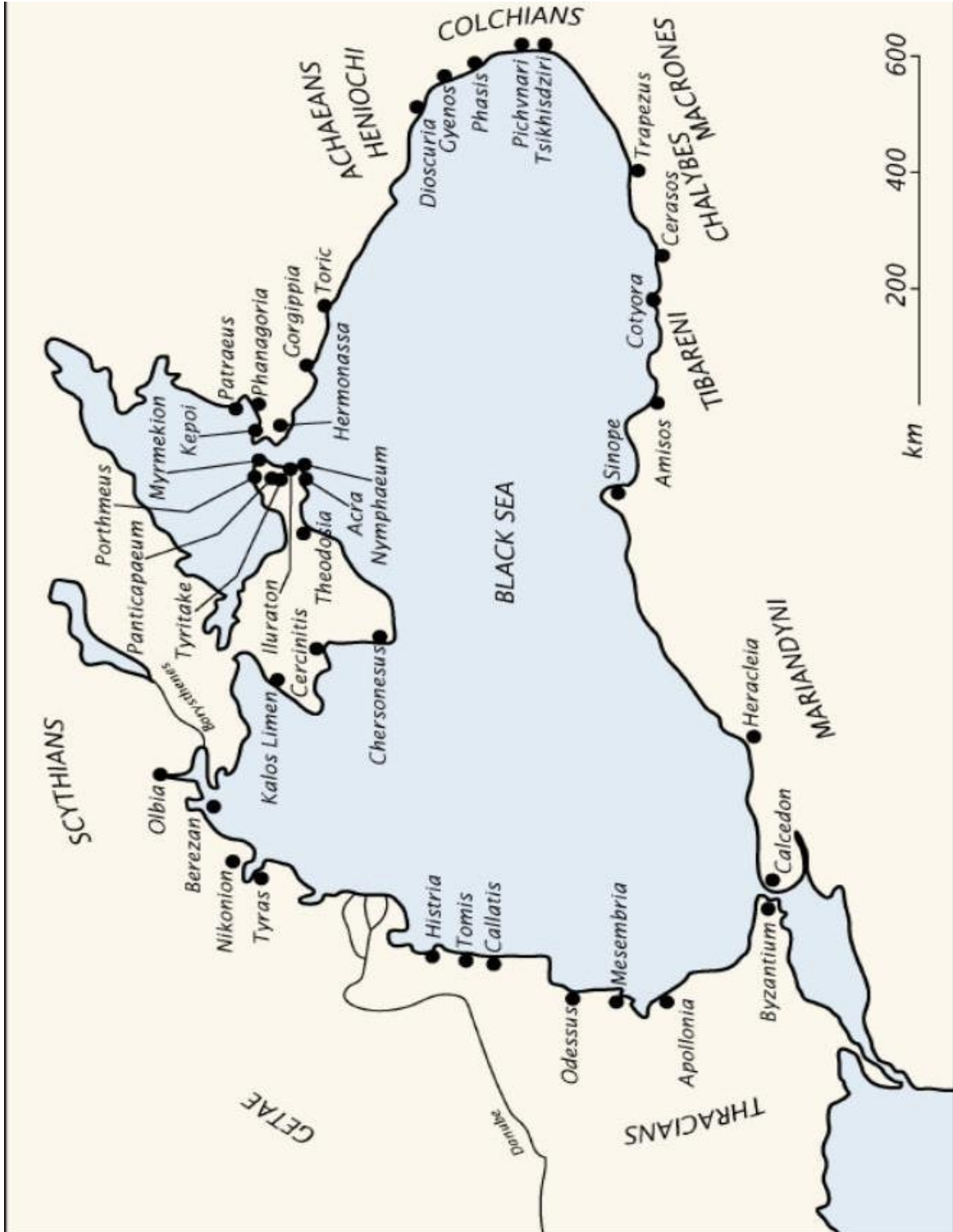
Augustus	M.Ö. 27-M.S. 14
Tiberius	M.S. 16-37
Caligula	M.S. 37-41
Claudius	M.S. 41-54
Nero	M.S. 54-68
Galba	M.S. 68-69
Otho	M.S. 15 Haziran 69-16 Nisan 69
Vitellius	M.S. 17 Nisan 69-20 Aralık 69
Vespasianus	M.S. 69-79
Titus	M.S. 79-81
Domitianus	M.S. 81-96
Nerva	M.S. 96-98
Traianus	M.S. 98-117
Hadrianus	M.S. 117-138
Antoninus Pius	M.S. 138-161
Lucius Verus	M.S. 161-169
Marcus Aurelius	M.S. 161-180
Commodus	M.S. 177-192
Pertinax	M.S. 1 Ocak 193-28 Mart 193
Didus Iulianus	M.S. 28 Mart 193-1 Haziran 193
Septimius Severus	M.S. 193-211
Caracalla	M.S. 198-217
Geta	M.S. 209-211
Macrinus	M.S. 217-218
Diadumenian	M.S. 217-218
Elagabalus	M.S. 218-222
Severus Aleksander	M.S. 222-235
Maximinus Thrax	M.S. 235-238
I. Gordianus	M.S. 22 Mart 238-12 Nisan 238
II. Gordianus	M.S. 22 Mart 238-12 Nisan 238
Pupienus	M.S. 22 Nisan 238-29 Haziran 238
Balbinus	M.S. 22 Nisan 238-29 Haziran 239
III. Gordianus	M.S. 238-244

Ek 3: (Devamı)

I. Philip	M.S. 244-249
Traianus Decius	M.S. 249-251
Hostilian	M.S. 251
Trebonianus Gallus	M.S. 251-253
Aemilianus	M.S. Ağustos 253-Ekim 253
Valerianus	M.S. 253-260
Gallienus	M.S. 253-268
Claudius Gothicus	M.S. 268-270
Quintilius	M.S. 270
Aurelianus	M.S. 270-275
Tacitus	M.S. 275-276
Florianus	M.S. Haziran 276-Eylül 276
Probus	M.S. 276-282
Carus	M.S. 282-283
Numerianus	M.S. 283-284
Carinus	283-285

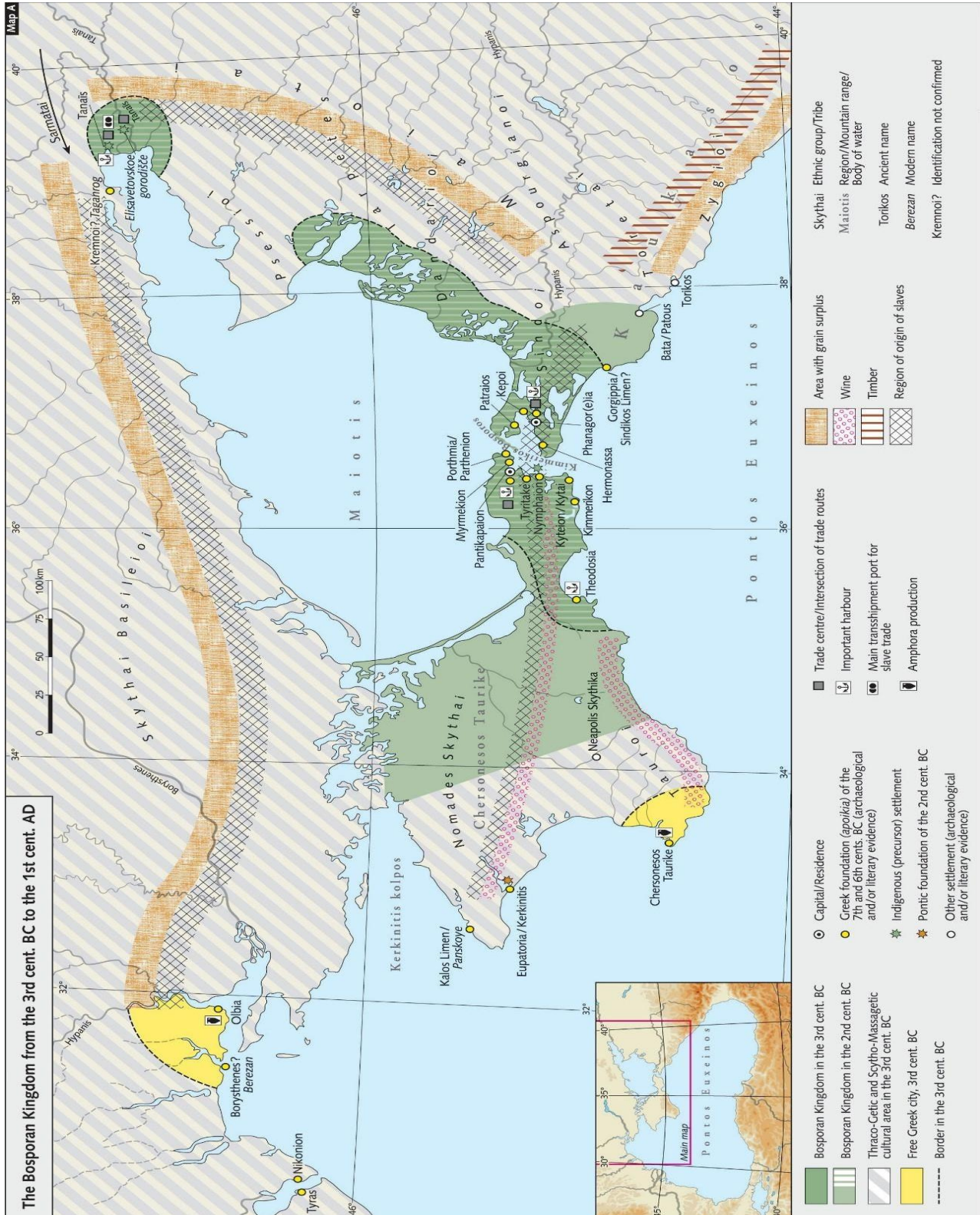
Kaynak: Bickerman, 1980: 128-135

Ek 4: Karadeniz Kolonizasyonu

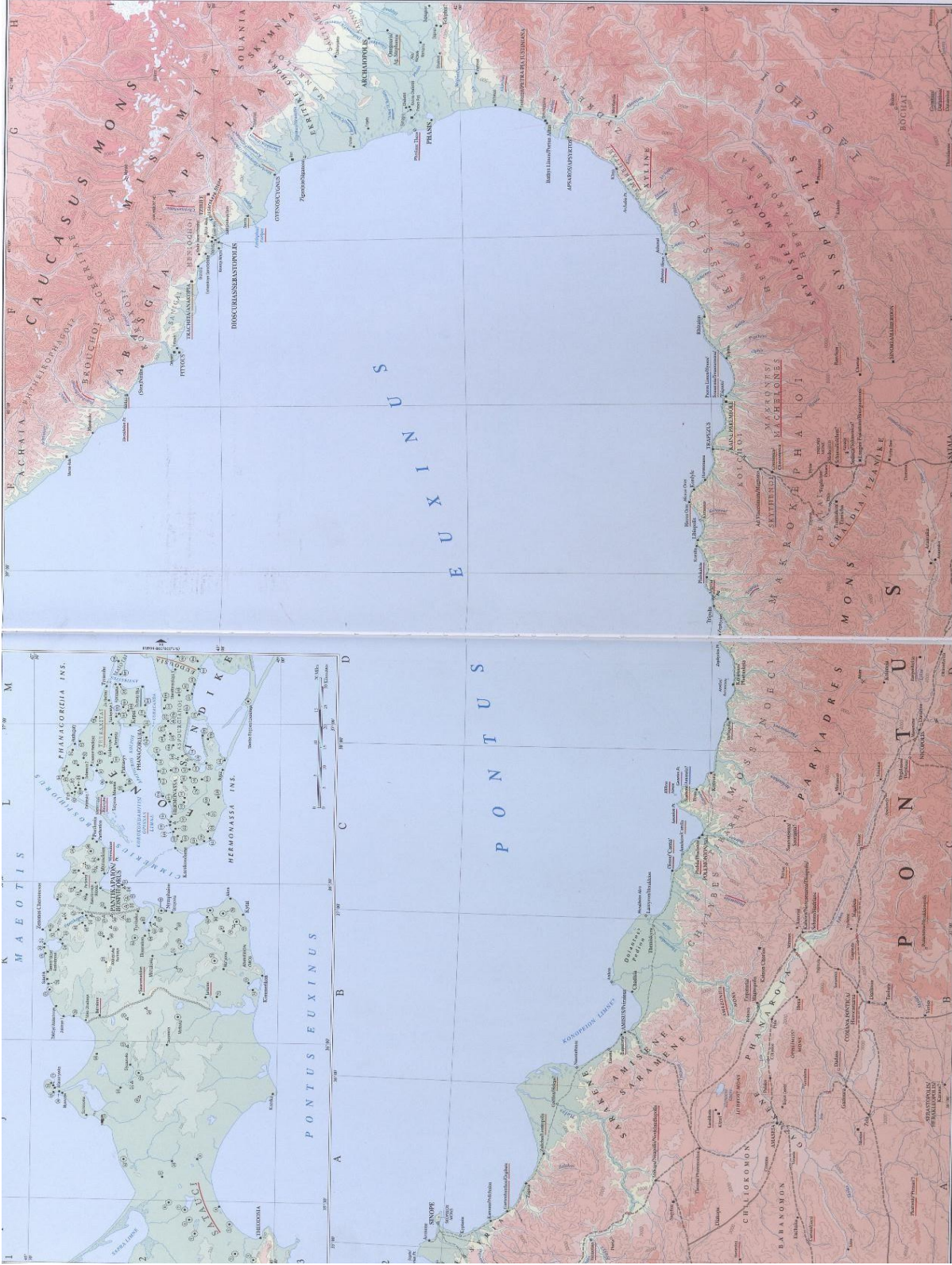
Kaynak: Karadeniz Kolonizasyonu [Tsetskhladze, 1994: 116, fig. 7.1]

Ek 5: Bosporos Krallığı Haritası

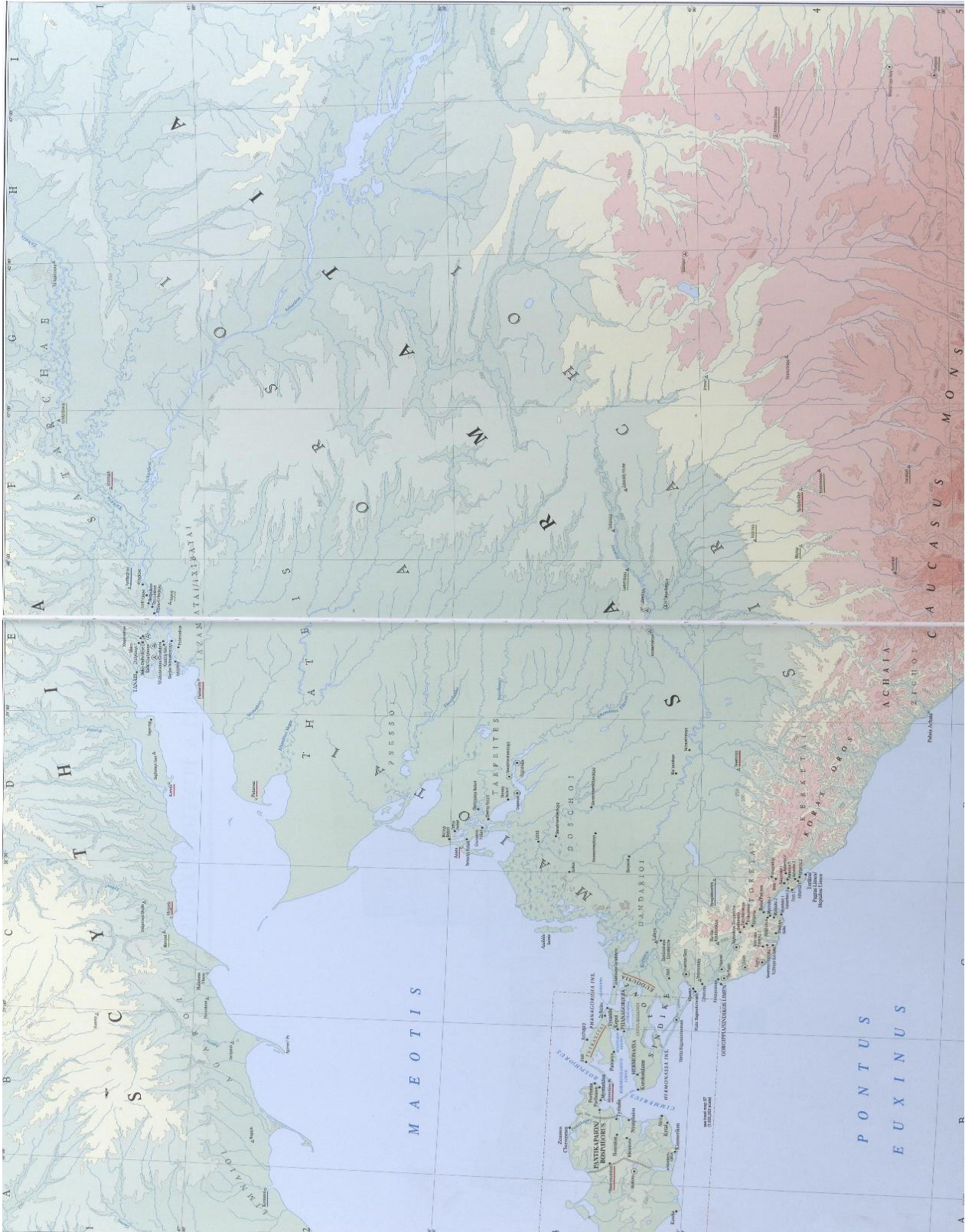
Kaynak: Bosporos Krallığı (MÖ III. Yüzyıl-MS I. Yüzyıl) [Brill's New Pauly Supp. I, vol.3]

Ek 6: Pontos ve Kolkhis Coğrafi Haritası

Kaynak: Pontos ve Kolkhis Bölgelerinin Tarihi Coğrafyası [Talbert, 2000, map 87]

Ek 7: Taman Yarımadası Haritası

Kaynak: Taman Yarımadası'nın Tarihi Coğrafyası [Talbert, 2000 map 84]

ÖZGEÇMİŞ

Betül AKKAYA, 15.11.1992 tarihinde İstanbul İli Bakırköy İlçesi'nde doğdu. 2006 yılında Sancaktepe İlkokulu'nu; 2010 yılında Orhangazi Lisesi'ni; 2014 yılında da Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi - Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü bitirdi. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

AKKAYA, bekar olup İngilizce bilmektedir.

